

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 49 (2–2016)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2016

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Курко М. Н., д-р юрид. наук, проф. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М., д-р іст. наук, Мелков Ю. О., д-р філос. наук, доц., Піляєв І. С., д-р політ. наук, Попов В. Ж., д-р іст. наук, проф., Сурмін Ю. П., д-р соціол. наук, проф., Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Бородін І. Л., д-р юрид. наук, проф., Гаркуша В. С., канд. юрид. наук, доцент, Демченко С. Ф., д-р юрид. наук, Джунь В. В., д-р юрид. наук, проф., Ковальська В. В., д-р юрид. наук, ст. наук. співр., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, проф., Курко М. Н., д-р юрид. наук, проф., Мартиненко О. А., д-р юрид. наук, проф., Муравйов К. В., канд. юрид. наук, доц., Недюха М. П., д-р філос. наук, проф., Подоляка А. М., д-р юрид. наук, проф., Романенко Є. О., д-р наук з держ. упр., доц., Темченко В. І., канд. юрид. наук, доц., Хрис-

тинченко Н. П., канд. юрид. наук, Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук, проф., Ярмиш О. Н., д-р юрид. наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Пила В. І., д-р екон. наук, проф., Радзівський О. І., д-р екон. наук, Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф., Сафонова В. Є., д-р екон. наук, Хачатрян Г. Е., д-р екон. наук.

Педагогічні та психологічні науки

Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Юник Д. Г., д-р пед. наук, проф., Кучерявий О. Г., д-р пед. наук, проф., Рижиков В. С., д-р пед. наук, доц., Ельбрехт О. М., д-р пед. наук, доц., Гуменникова Т. Р., д-р пед. наук, доц., Добрянський І. А., д-р пед. наук, проф., заслужений працівник освіти України, Анісімов М. В., д-р пед. наук, проф., Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф., Бучек А. О., д-р психол. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 5 від 25 травня 2016 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: М. Н. Курко (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001. — Вип. 49 (2–2016). — К. : ДП “Вид. дім “Персонал”, 2016. — 202 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку політології, права і економіки.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” за наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.16 № 241 визнано як фахове видання з політичних наук (дата включення 26.05.10), юридичних наук (дата включення 31.05.11), економічних наук (дата включення 21.11.13).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія
управління персоналом (МАУП), 2016
© ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2016

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ НАУКИ	5	Недюха М. П. “Суспільні відносини” та “соціальні відносини” як поняття політико-правової науки	74
Гольцов А. Г. Сучасна геополітика Російської Федерації в Арктичному регіоні	5	Ковальчук А. Ю. Протидія легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом: теоретико-правовий аналіз	81
Лебеденко С. Б. Теоретичні аспекти розроблення й реалізації зовнішньої політики США.....	13	Лис А. К вопросу о развитии права в Западной Европе и Польше в Средние века и Новое время: обобщающий анализ и постановочные проблемы.....	87
Гула Р. В. Терор і тероризм: співвідношення понять у політологічному дискурсі	18	Шашкова-Журавель І. О. Міжнародно-правові засади захисту трудових прав моряків	91
Варзар І. М. Ідеолого-політологічні референції з полів великих революцій в їх транзиціях до терену суверенної України, або від якого спадку минулого слід відмовлятися	22	Іванов Д. В. Незалежність інституту суспільного телебачення і радіомовлення в Україні у контексті історії його правового регулювання.....	97
Демченко М. А. Специфіка формування національного інформаційного простору в сучасній Україні в контексті зміни державної політики в інформаційній галузі	43	Лужанський М. В. Щодо класифікації суб'єктів адміністративного права.....	101
Беляй О. І. Методологічні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні	47	Третьяков В. А. Про правові засади функціонування європейської уніфікованої системи технічного регулювання та гармонізованої стандартизації	105
Ткач Д. І. Дипломатичний протокол та етикет (із практичної роботи досвідченого дипломата)	51	ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ	110
ЮРИДИЧНІ НАУКИ	56	Захожай В. Б., Бурсов Р. В. Шляхи вдосконалення системи інформаційно-аналітичного забезпечення економічного стимулювання технологічного оновлення промислових підприємств	110
Литвиненко В. І. Концептуальні засади організації діяльності державного бюро розслідувань: організаційно-правовий аспект	56	Захожай В. Б., Корецька О. В. Аналітична модель конкурентоспроможності підприємства в контексті його конкурентного технологічного потенціалу	120
Кислий А. М., Чайка Р. А., Денисенко М. М. Зарубіжний досвід нормативного регулювання негласних слідчих (розшукових) дій.....	65		

Сафонова В. Є. Методичні аспекти оцінки ефективності управління ресурсним забезпеченням освітніх інновацій	125	<i>основные проблемы и особенности осуществления</i>	164
Алієв М. А. Проблеми переходу до інноваційного розвитку економіки Азербайджану	138	ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ	167
Колесник В. М., Колесник Н. В. Методичні підходи до класифікації витрат для потреб управління.....	146	Домбровская О. Коммуникативные особенности человека и проблемы их развития	167
Хусейн Марван Мужер Вплив сучасних інформаційних технологій на розвиток банківського маркетингу.....	151	Шантьєрь Е. Е. Интегративная теория личности	174
Ястремська Н. Є. Організація моніторингу конкурентних переваг банку в умовах невизначеності зовнішніх умов функціонування	156	Судакова О. С. Досвід психологічного супроводу при психотравмуючій події в умовах військових дій та артилерійських обстрілів	183
Константе Луис Фернандо Фрайре Управление персоналом в процессе формирования рыночной экономики:		Босак О. С. Агрессивна поведінка у підлітковому віці як соціальна проблема	189
		ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	198

УДК 327(470+571)

А. Г. ГОЛЬЦОВ

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

СУЧАСНА ГЕОПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ В АРКТИЧНОМУ РЕГІОНІ

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 49(2), с. 5–12

Розглянуто сучасний міжнародний порядок в Арктиці. Проаналізовано основні складові арктичної геополітики Російської Федерації. Виявлено головні проблеми протистояння між Заходом та Росією в Арктичному регіоні.

На початку ХХІ ст. суттєво зросло значення Арктики для всього людства. За сучасних умов глобальних змін клімату покращуються умови для навігації в Арктичному басейні. На фоні тенденції до прогресуючого вичерпання мінерально-сировинних ресурсів у більшості регіонів світу підвищується значення надр Арктики, багатих на родовища різноманітних корисних копалин. Екологічна ситуація в Арктичному регіоні набуває неабиякого значення для благополуччя всього світу. У сучасних міжнародних відносинах актуалізувалася проблема справедливого користування “спільною спадщиною людства” в центральній частині Північного Льодовитого океану. Крім арктичних держав, дедалі більший інтерес до освоєння Арктики виявляють також окремі неарктичні країни світу. В ідеалі міжнародний порядок у регіоні має ґрунтуватися на співробітництві між легітимними акторами, заснованому на чіткому дотриманні норм міжнародного права.

В українській науковій літературі арктичній тематиці приділяється недостатньо уваги. Хоч Арктика і дуже віддалена від України, і наша держава на нинішньому етапі не виявляє прагнень взяти участь в арктичному співробітництві, усе ж дослідження геополітичних та гео економічних процесів в Арктичному регіоні мають науково-теоретичне та практичне значення. Актуальність арктичної проблематики для української науки пов’язана, насамперед, з тим, що сучасне геополітичне протистояння між Заходом та Росією в Арктиці зумовлене саме “українським питанням”. Тому дослідження сучасних напрямів геополітики Росії в Арктичному регіоні є актуальним завданням наукових розвідок.

Розглянемо особливості міжнародного порядку та сучасної геополітичної ситуації в Арктиці, найважливіші напрями російської геополітики в регіоні й основні засоби її реалізації.

За часів холодної війни Арктика фактично була одним із “фронтів” глобального протистояння між Заходом та СРСР. Зосередження потужних угруповань військ НАТО в Арктиці, зокрема американських баз, виступало для країн-членів певною гарантією миру та безпеки в регіоні. Зі свого боку СРСР також тримав в Арктиці досить потужні військові сили, навіть ядерне озброєння. Після руйнації соціалістичного табору та розпаду СРСР питання міжнародної напруги в регіоні фактично зникло з порядку денного, і в міжнародних відносинах активізувалися тенденції до формування в Арктиці регіональної зони співробітництва.

Ще у 20-х роках ХХ ст. склався секторальний розподіл арктичних територій між Канадою, СРСР, США, Данією та Норвегією. Кожен із п'яти секторів перебував під юрисдикцією відповідної арктичної держави, яка поширювала свій суверенітет на всі розташовані там острови та землі й фактично контролювала відповідні акваторії Північного Льодовитого океану. Секторальний розподіл Арктики не дістав належного міжнародно-правового закріплення та всезагального міжнародного визнання. Найголовніше, що він не був визнаний у Конвенції ООН з морського права 1982 р. Однак арктичні держави традиційно вважають території секторів зонами своїх особливих інтересів, зокрема у сфері національної безпеки. Міжнародний порядок у регіоні в принципі може розвиватися на основі інтернаціоналізації Арктичного басейну з подальшим розширенням участі зовнішніх акторів. Проте інтернаціоналізація Арктики суперечить, значною мірою, інтересам провідних арктичних держав. За оцінкою автора, арктичні держави проводять геополітику, спрямовану на формування в регіоні геополітичного порядку на основі класичного “балансу сил” (з обмеженням доступу неарктичних країн). Геополітична рівновага є головною передумовою миру та стабільності в регіональній системі. При цьому головні арктичні держави диктують норми і правила поведінки для інших акторів у цій регіональній системі.

Попри перебільшення значення Арктики у відомій геополітичній “максимі” “Хто володіє

Арктикою, той володіє світом” [4, 214], роль регіону у світовому геополітичному порядку, вочевидь, має зростати. Сучасний міжнародний порядок в Арктиці великою мірою визначається діалектично взаємопов'язаними протилежними процесами — співробітництвом між провідними акторами та їхньою боротьбою за розподіл сфер впливу в регіоні. На початку ХХІ ст. відбувається “Третій перерозподіл Арктики” — боротьба за простір, комунікації та ресурси [8, 89], однією з активних учасниць якого виступає Росія. Вважаємо за можливе говорити про арктичну геополітику держав як самого Арктичного регіону, так і зовнішніх щодо регіону акторів. На сучасному етапі розвитку міжнародних відносин циркумполярними геополітичними акторами різних “вагових категорій” виступають США, Росія, Канада, Норвегія і Данія.

“Боротьба за Арктику” нині ведеться переважно на рівні політичної риторики і виявляється у змаганні претензій окремих держав щодо розширення сфер впливу в Арктичному басейні, зокрема, підконтрольних їм зон континентального шельфу. Конкуренція за геополітичні та гео економічні сфери впливу відбувається тепер переважно в міжнародно-правовій площині. Важливим фактором залишається воєнно-стратегічне значення Арктики для геополітики провідних “гравців” на світовій арені, особливо США та Російської Федерації.

Для розроблення та реалізації геополітики, спрямованої на перерозподіл Арктики, потужним рушієм виступають гео економічні інтереси акторів, котрі, своєю чергою, зумовлені, передусім, природно-ресурсним потенціалом регіону. За оцінками деяких авторів, “геополітична сутичка за унікальний природний потенціал Північного Льодовитого океану неминуча” [3, 93], тому провідні актори прагнуть до максимального забезпечення своїх не лише сучасних, а й майбутніх вигід. За оприлюдненими даними Геологічної служби США в Арктиці знаходиться приблизно 13 % потенціальних нерозвіданих світових запасів нафти, 30 % природного газу, 20 % газового конденсату, а також багато інших корисних копалин. Велике значення ма-

ють також потенційні економічні вигоди від експлуатації (за умов подальшого потепління клімату) трансарктичних транспортних комунікацій, особливо Північного морського шляху та Північно-Західного проходу.

У міжнародно-правовому контексті ситуація в Арктиці характеризується, з одного боку, досить високим рівнем визначеності правових режимів морських просторів Північного Льодовитого океану [2, 4], а з другого – прагненням арктичних держав до корекції на свою користь правового режиму окремих акваторій, що може викликати суперечності між ними, наприклад, між США і Канадою щодо статусу вод Північно-Західного проходу. Як відомо, правовий режим значної частини океанічного дна в центральній частині Арктики залишається міжнародним, тому циркумполярними державами проводиться активна політика щодо поширення своєї юрисдикції на якомога більші ділянки континентального шельфу з метою отримання можливостей для використання тамтешніх мінерально-сировинних ресурсів.

Провідні арктичні актори надають особливої ваги міжнародно-правовому обґрунтуванню своїх геополітичних претензій. Наприклад, використовується ст. 234 Конвенції 1982 р. щодо “вкритих кригою районів” [5] для забезпечення захисту довкілля в межах виняткових економічних зон. Як уже було зазначено, циркумполярні держави також прагнуть максимально розширити зовнішні межі підконтрольних їм зон континентального шельфу, спираючись на положення Конвенції 1982 р. Росія, Данія (за рахунок Гренландії) та Канада мотивують свої претензії тим, що тектонічні структури океанічного дна в центральній частині Арктичного басейну є, по суті, підводним продовженням структур їхнього суходолу.

Протягом тривалого часу можна було вважати, що “Арктичний макрорегіон формується як міжнародний проект на основі спільності економічних інтересів циркумполярних країн” [8, 44]. Водночас на початку 2000-х років стали виявлятися відверті прагнення арктичних держав розширити свої підконтрольні території та сфери впливу в регіоні,

внаслідок чого активізувалася “геополітична інтрига потенціалу для конфлікту в Арктиці” [14, 60]. Загалом найоптимальнішим шляхом налагодження системи регіональної безпеки та співробітництва вважалася поступова “м’яка” інституціоналізація взаємодії на основі угод в рамках Арктичної ради [2, 9]. У 2011–2013 рр. справді були укладені угоди щодо авіаційного і морського пошуку та порятунку, а також щодо ліквідації наслідків розливів нафти в Арктиці. Тоді ж для координації політики у сфері безпеки навіть відбулися дві зустрічі начальників генеральних штабів восьми країн-учасниць Арктичної ради. Проте в 2014–2015 рр. геополітична ситуація в Арктичному регіоні змінилася в бік зростання напруги між західними країнами та РФ. Причиною тому була анексія Росією Криму та її геополітика на сході України, де вона і нині веде “гібридну війну” проти України та всебічно підтримує своїх сателітів – квазідержави ДНР та ЛНР.

Значний інтерес до освоєння Арктики виявляють такі географічно віддалені країни, як Китай, Індія, Японія, Південна Корея тощо. Саме для таких зовнішніх акторів особливо вигідна інтернаціоналізація Арктичного регіону. Оскільки “арктичні країни перебувають у стані рецесії”, названі азійські країни спроможні фінансувати нові масштабні гео економічні проекти освоєння Арктичного басейну, але поки що віддають перевагу організації наукових досліджень [3, 92]. Вони намагаються певною мірою впливати на ситуацію в регіоні, посівши в Арктичній раді місця спостерігачів.

Розглянемо вплив сучасної геополітики РФ на міжнародний порядок в Арктичному регіоні. Очевидно, що для національної безпеки Росії Арктика має виняткове значення з погляду воєнно-політичних, економічних, природно-ресурсних та екологічних аспектів. У ХХ ст. СРСР мав найбільший сектор в Арктиці. Межі радянської арктичної зони було вперше врегульовано ще в 1926 р. Постановою Президії ЦВК СРСР. Після розпаду Радянського Союзу арктичний сектор перейшов під контроль РФ. Після ратифікації Росією в 1997 р. Конвенції 1982 р. перед

нею виникла ціла низка проблем, пов'язаних з міжнародно-правовим закріпленням своїх геополітичних позицій в Арктичному басейні. Попри незадоволення інших геостратегічних “гравців”, Росія оголосила прилеглі до неї окраїнні моря Північного Льодовитого океану своїми внутрішніми морськими водами (“історичними затоками”). Також, згідно зі ст. 76 Конвенції 1982 р., Росія як прибережна країна у принципі може претендувати на збільшення свого континентального шельфу за межами 200-мильної зони ще до 150 морських миль (чи не далі, як на 100 морських миль від ізобати 2500 м) у разі, якщо вона доведе, що морське дно є підводним продовженням материка [5].

Ще в 2001 р. Росія зробила спробу отримати міжнародно-правове визнання своїх претензій, подавши заявку до Комісії ООН з кордонів континентального шельфу, проте та була відхилена на підставі її недостатньої обґрунтованості. 3 серпня 2015 р. Росія подала чергову заявку на розширення приблизно на 1,2 млн км² площі свого континентального шельфу в Північному Льодовитому океані на підставі того, що океанічне дно в районі хребта Ломоносова, підняття Менделєєва–Альфа, улоговини Підводників, а також частково хребта Гаккеля є природним продовженням континентальних тектонічних структур Євразії, зокрема Сибірської платформи. Тим самим на основі геологічних даних доводиться, що названі підводні території є підводним продовженням суходолу Росії. 9 лютого 2016 р. заявка Росії (щодо розширення меж континентального шельфу в Арктиці) була підкріплена додатковими матеріалами. Очевидним є прагнення Росії досягнути стратегічної мети – отримати легітимний контроль над центральною частиною Арктики, включаючи Північний полюс. Проте ці прагнення РФ суперечать претензіям інших арктичних держав, зокрема Канади і Данії. Як показує практика, конкурентні заявки країн-претендентів Комісія ООН з кордонів континентального шельфу може розглядати протягом досить тривалого періоду.

За умов активізації досліджень в Арктичному басейні зростає вірогідність відкриття

там нових островів (переважно дрібних), зокрема, у російському секторі. Нові ділянки суходолу можуть покращити регіональні геополітичні позиції РФ, збільшуючи її арктичні володіння цілком мирним та легітимним шляхом, оскільки нові острови, навіть дрібненькі, даватимуть Росії можливість збільшувати, відповідно до Конвенції 1982 р., своє територіальне море та акваторію виняткової економічної зони.

На період 2016–2020 рр. російською владою було передбачено перетворити Арктичну зону Росії на її “провідну стратегічну ресурсну базу” [9]. Саме ресурсний підхід до освоєння Арктики переважає в сучасній регіональній політиці Росії. Одне з провідних місць у російських стратегічних планах відводиться забезпеченню повноцінної цілорічної експлуатації Північного морського шляху, котрий має стати стрижнем “розвитку єдиної Арктичної транспортної системи РФ” [10]. Попри намагання російської влади забезпечити комплексний підхід до своєї арктичної стратегії, сучасна державна політика в регіоні загалом характеризується “фрагментарністю” [11, 117]. За сучасних економічних ускладнень, пов'язаних зі зниженням світових цін на нафту, перед Росією постала проблема рентабельності видобутку вуглеводнів, особливо на нових родовищах в Арктиці. Нині в Росії не вистачає власних ресурсів для забезпечення реалізації вельми витратних геоелектричних проектів освоєння Арктики, зокрема Північного морського шляху. До того ж запроваджені західними країнами щодо Росії економічні санкції мають своїми наслідками гальмування реалізації проектів розвитку Арктичної зони РФ [4, 12]. А масштабне залучення сюди фінансових та технологічних ресурсів провідних незахідних країн можливе лише у віддаленій перспективі.

На основі досліджень, проведених вченими ІМЕМВ РАН у 2014 р., було зроблено висновок про відсутність загрози гонитви озброєнь в Арктиці [2, 9]. Проте сама російська сторона активізувала в 2014 р. розбудову своїх військових структур в Арктиці. Найімовірніше, що саме актуальні загрози з боку Росії стимулюють решту арктичних

країн вживати термінових заходів щодо захисту власної воєнно-політичної безпеки й розгортати в Арктичному регіоні свої системи озброєнь.

В оновленій Воєнній доктрині РФ від 26 грудня 2014 р. серед основних завдань збройних сил, інших військ та органів у мирний час названо “забезпечення національних інтересів Російської Федерації в Арктиці” [1]. За численними оцінками сучасна російська мілітаризація Арктики розпочалася ще декілька років тому, коли воєнний конфлікт з Грузією 2008 р., попри здобуту Росією перемогу, наочно показав її керівництву необхідність швидкої модернізації збройних сил. Стрімко зростало фінансування оборонних програм, націлених на збільшення та якісне оновлення військово-технічного потенціалу. Зазнала удосконалення також геопросторова організація збройних сил Росії. Саме в 2008 р. були оприлюднені “Основи державної політики Росії в Арктиці на період до 2020 року та подальшу перспективу”, якими передбачалося створення в Арктичній зоні угруповання військ, “спроможних забезпечити воєнну безпеку за різних умов воєнно-політичної обстановки” [9]. Згодом перед військами в Арктиці були поставлені стратегічні завдання “нейтралізації зовнішніх та внутрішніх воєнних небезпек та воєнних загроз у мирний час, забезпечення стратегічного стримування” [10].

За винятком крайнього Заходу Арктичного сектору, військовий потенціал Росії в регіоні не відзначається великою потужністю, ще й військові об’єкти розосереджені на дуже великій території. Проте останніми роками спостерігається нарощування силового потенціалу РФ на всьому геопросторі від Землі Франца-Йосифа до Берингової протоки. За оцінкою американських експертів мілітаризація Арктики — будівництво нових та перефільювання старих радянських баз — стане одним з пріоритетів російських збройних сил у найближчі роки [16]. Створено сучасні високотехнологічні бази “Арктичний трилисник” на Землі Олександри (Земля Франца-Йосифа) та “Північна конюшина” на острові Котельному (Новосибірські острови), призначення яких, за оцінкою “Stratfor”, полягає

у “спостереженні за рухом у регіоні, а також затвердженні територіальних прав Росії” [16]. Відбувається модернізація старих радянських та будівництво нових баз також у Східній Арктиці — на острові Врангеля, мисі Шмідта і на сході Чукотки. Зокрема, аеродроми в Тіксі та Анадирі прийматимуть літаки фронтової авіації й перехоплювачі “МіГ-31”. На обслуговування Арктичного регіону націлена сучасна РЛС поверхневої хвилі “Соняшник”. Серед іншого сучасного озброєння, розміщеного в регіоні, можна назвати, наприклад, ракетні комплекси “Бастіон”, зенітні ракетні системи “С-400”, ЗРК “Панцир-С” та ін. Усе це, по суті, означає відродження модернізованої системи ППО Росії в Арктиці.

Північний флот нині є найпотужнішим з чотирьох флотів РФ, а до 2020 р. його мають поповнити ще 6 підводних човнів (у тому числі атомних), 2 великі десантні кораблі, 1 есмінець, 5 фрегатів і 5 тральщиків. Військові кораблі Північного флоту здійснюють регулярні походи в Арктичному регіоні, зокрема по трасі Північного морського шляху. Крім того, передбачено покращити навігаційно-гідрографічне та інше інфраструктурне забезпечення Північного флоту Росії.

На додаток до двох мотострілецьких бригад в Арктиці розміщуються нові контингенти сухопутних сил РФ. Відбувається реформування військових структур РФ, почало функціонувати окреме стратегічне командування “Північ”, якому підпорядковуються всі морські, повітряні та сухопутні збройні сили РФ в Арктиці. У регіоні заплановано дислокацію нових військових частин, і вже до 2018 р. передбачено формування повноцінного арктичного угруповання російських військ.

У пострадянський період у Росії було поширене переконання, що Арктика є для неї тягарем, територіями, непридатними для ведення господарської діяльності та обтяжливими для бюджету через необхідність утримувати населення [7]. Нині ж, навпаки, всіляко доводиться економічна перспективність Арктики для Росії, зокрема видобутку мінерально-сировинних ресурсів та експлуатації Північного морського шляху для транзитних перевезень між Західною Європою та Східною Азією.

У суспільній думці відроджуються героїчні образи російських першовідкривачів Арктики віддаленого історичного минулого та героїв-полярників 30-х років ХХ ст. Укорінюється усвідомлення історичної належності до Росії великої частини Арктики (у межах колишнього арктичного сектору) аж до Північного полюсу. Зрозуміло, що через різке погіршення нинішнього геополітичного клімату керівництво Росії навмисно концентрує увагу населення, світової громадськості та інших геополітичних гравців на можливості розширення російської військової, політичної та економічної присутності в Арктиці [13, 107].

Слід погодитися з оцінкою, що “на даний момент воєнно-політична обстановка в Арктиці не є небезпечною для Росії” [12, 96]. За великим рахунком справжньої воєнної загрози для Росії в Арктиці немає, хоча країни Заходу у протистоянні з нею володіють дуже потужним потенціалом. Головним геополітичним суперником Росії у світі виступають, безумовно, США. За сучасної ситуації значення Арктики для глобальних геополітичних інтересів США істотно зросло. Слід погодитися з тим, що на воєнні інтереси США, як і в період холодної війни, впливають “глобальні інтереси безпеки” [14, 61]. Крім спільних проектів у рамках Альянсу, Штати ще й самостійно реалізують заходи щодо своєї воєнно-стратегічної безпеки.

У геополітичному положенні як США, так і РФ Арктика відіграє унікальну роль, оскільки саме через неї проходять найкоротші траєкторії польотів бомбардувальників чи міжконтинентальних балістичних ракет між двома країнами [16]. На сучасному етапі протистояння між США та Росією обидві держави модернізують свої системи ПРО, виходячи саме з ідентифікації одна одної як потенційного супротивника. В оновленій Стратегії Європейського командування Збройних сил США (EUCOM) однією з трьох головних загроз для США та їхніх європейських союзників визначено мілітаризацію Росією Арктики, а серед головних пріоритетів Стратегії названо “стримування російської агресії” [17].

У міжнародно-правовій площині для США вигідний режим відкритого моря на

більшій частині акваторії Арктики, оскільки він даватиме їхнім військово-морським та військово-повітряним силам можливість безперешкодно переміщуватися в регіоні та вільно користуватися трансарктичними транспортними комунікаціями. Тому до пріоритетних інтересів США в Арктичному регіоні, зокрема, віднесено свободу судноплавства і прольоту через Північно-Західний прохід та Північний морський шлях [15]. Такі претензії, безумовно, викликають негативне ставлення не лише Росії — потенційного супротивника США, а й Канади — їхнього союзника.

З усіх циркумполярних країн лише США мають настільки потужні збройні сили, що можуть справді становити потенціальну загрозу для безпеки Росії. При цьому слід зазначити, що США в Арктиці не володіють настільки могутнім військовим потенціалом, як в Атлантиці чи Тихому океані. Тому вони мають максимально враховувати можливості своїх союзників, щоб разом з ними забезпечити геополітичне “стримування” Росії. Хоча сумарний військовий потенціал союзників по НАТО — Канади, Данії та Норвегії набагато менший, ніж американський, вони мають дуже вигідне геополітичне положення і значні економічні ресурси. Крім того, слід зважати на потенціал “невоєнного” союзника по НАТО Ісландії, а також “партнерів” Фінляндії й Швеції, співпраця яких з НАТО нині стрімко активізувалася. Таким чином, західні держави, попри наявність певних геополітичних суперечностей між ними, консолідувалися в сучасному протистоянні з Росією, і НАТО зміцнилося. На чолі зі США нинішній Захід проводить досить ефективну спільну геополітику “стримування” РФ.

Підкреслимо, що в Росії, натомість, немає союзників в Арктичному регіоні. Із зовнішніх акторів найбільшу зацікавленість щодо освоєння Арктики виявляє Китай, геополітика якого спрямована, насамперед, на задоволення власних економічних інтересів, а на перспективу він, ймовірно, прагнучиме реалізувати в регіоні також свої воєнно-стратегічні цілі. Оцінку, згідно з якою геополітичну ситуацію в Арктиці докорінно може змінити Китай, вважаємо суттєвим перебільшенням

[12, 96]. До того ж проникнення до Арктики економічно могутнього Китаю, по суті, означатиме зростання залежності від нього Росії й, відповідно, послаблення її геополітичних та гео економічних позицій у регіоні.

Для нинішньої Росії анексія Криму, мілітаризація країни (зокрема Арктики), воєнна операція в Сирії, всебічна підтримка ДНР/ЛНР виявилися надто витратними. У Росії загострюються економічні проблеми через дію західних санкцій, вплив з країни капіталів та зниження цін на нафту. Сучасну неоімперську геополітику РФ на Близькому Сході та щодо України оцінюємо як “тупиковий шлях”. Найдоцільнішим виходом для Росії з “глухого кута” вважаємо досягнення в усій Євразії дієвого геополітичного компромісу між нею та західними державами на чолі зі США. Такий компроміс можливий лише за умов поступок Росії в “українському питанні”: відведення зі Сходу України російських військ, припинення підтримки сепаратистських ДНР/ЛНР і на перспективу — навіть повернення (на певних умовах) Криму до України. Як наслідок, геополітична ситуація в Арктиці, як і в інших регіонах, має “розморозитися”. Тоді для Росії виникне можливість взяти активну участь у розбудові в Арктичному регіоні нового поліцентричного геополітичного порядку мирної взаємодії.

Отже, Арктичний басейн набуває все більшого значення для світового геополітичного порядку. Геополітична ситуація в регіоні характеризується посиленням протистояння між Заходом на чолі зі США та Росією. Геополітика РФ в Арктиці спрямована на розширення сфери свого впливу (зокрема, з переміщенням зовнішньої межі континентального шельфу аж до Північного полюсу), посилення гео економічних позицій за рахунок контролю над Північним морським шляхом та експлуатації природних ресурсів, а також нарощування свого військового потенціалу. Розвиток регіонального геополітичного порядку в напрямі біполярної конфронтації невігідний ані Заходу, ані РФ. Для відновлення в Арктичному регіоні міжнародного порядку мирної взаємодії Росії доцільно досягнути компромісу із Заходом в “українському питанні”.

Література

1. Военная доктрина Российской Федерации. 26 декабря 2014 года [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://news.kremlin.ru/media/events/files/41d527556bec8deb3530.pdf>
2. Загорский А. В. Международно-политические условия развития Арктической зоны Российской Федерации / А. В. Загорский [Электронный ресурс] // Поисквые фундаментальные научные исследования в интересах развития Арктической зоны Российской Федерации. — Режим доступа: <http://www.ras.ru/FStorage/Download.aspx?id=d72d9bd7-d33f-4a34-bfc4-2c4b165077ee>
3. Залынский Н. П. Геополитика национальных интересов России в Арктике в условиях рецессии экономики арктических стран / Н. П. Залынский // Вестн. САФУ. — 2013. — № 3. — С. 88–96. — (Серия “Гуманитарные и социальные науки”).
4. Кефели И. Ф. Геополитика Евразии / И. Ф. Кефели. — СПб.: Петрополис, 2010. — 328 с.
5. Конвенция ООН по морскому праву 1982 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf
6. Кобышев В. Н. Арктика на перекрестье геополитических интересов / В. Н. Кобышев, А. А. Сергунин // МЭ и МО. — 2010. — № 9. — С. 43–53.
7. Литвинова Ю. О. Северное окно в глобальный мир / Ю. О. Литвинова, И. А. Макаров [Электронный ресурс] // Россия в глобальной политике. — 2014. — № 6. — Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/number/Severnoe-okno-v-globalnyi-mir-17206>
8. Лукин Ю. Ф. Российская Арктика в изменяющемся мире / Ю. Ф. Лукин. — Архангельск: ИПЦ САФУ, 2013. — 281 с.
9. Основы государственной политики России в Арктике на период до 2020 года и дальнейшую перспективу. 18 сентября 2008 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.scrf.gov.ru/documents/98.html>
10. Стратегия развития Арктической зоны Российской Федерации и обеспечения национальной безопасности до 2020 года. 20 февраля 2013 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://government.ru/media/files/2RpSA3sctElhAGn4RN9dHrtzk0A3wZm8.pdf>
11. Тамицкий А. М. Государственная политика современной России в Арктике: этапы, приоритеты и некоторые итоги / А. М. Тамицкий // Арктика и Север. — 2012. — № 6. — С. 110–117.

12. Храмычихин А. А. Значение Арктики для национальной безопасности России, Китай может стать арктической державой / А. А. Храмычихин // Арктика и Север. — 2015. — № 21. — С. 88–97.
13. Щербинин А. И. Россия: символический опыт и инновационные возможности в геополитической борьбе за Арктику / А. И. Щербинин, Е. А. Данилова // ПОЛИТЭКС. — 2014. — № 4. — С. 101–109.
14. Depledge D. Hard Security Developments / D. Depledge // Arctic Security Matters; (Ed.) Jokela J. — 2015. Report № 24. — Paris: EUISS. — P. 59–68.
15. National Strategy for the Arctic Region [Electronic resource] // The White House. May 10, 2013. — Access mode: http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/nat_arctic_strategy.pdf
16. Russia in the Arctic: A Different Kind of Military Presence [Electronic resource] // Stratfor. — 2015. — № 11. — Access mode: <https://www.stratfor.com/analysis/russia-arctic-different-kind-military-presence>
17. USEUCOM Theater Strategy. — October 2015 [Electronic resource]. — Access mode: <http://www.eucom.mil/media-library/documents/2016>

Реалізація неоімперської геостратегії Російської Федерації спрямована, зокрема, на фактичне відновлення повного контролю над колишнім радянським сектором в Арктиці. Росія прагне закріпити свої права на розширену зону континентального шельфу та на район Північного полюсу. Стратегічне значення для Росії контролю над Північним морським шляхом зростає через глобальне потепління клімату. Для зміцнення своїх геополітичних та гео економічних позицій в Арктиці Росія нарощує військовий потенціал в регіоні. Політику мілітаризації в Арктичному регіоні здійснюють також західні країни на чолі зі США. Спостерігається тенденція до посилення біполярного протистояння між Заходом та Росією в Арктичному басейні.

The implementation of neo-imperial geostrategy of the Russian Federation, in particular, aims at the actual recovery of full control over the former Soviet sector of the Arctic region. Russia wants to secure its rights to an extended zone of continental shelf and the area of the North Pole. Strategic importance for Russia of the control over the Northern Sea Route is increasing because of the global warming. To strengthen its geopolitical and geoeconomic position in the Arctic the Russia increases the military potential in the region. The policy of militarization in the Arctic region is carried out by the Western states led by the US. There is a tendency of strengthening the bipolar confrontation between the West and Russia in the Arctic basin.

Реализация неоимперской геостратегии Российской Федерации направлена, в частности, на фактическое возобновление полного контроля над бывшим советским сектором в Арктике. Россия стремится закрепить свои права на расширенную зону континентального шельфа и на район Северного полюса. Стратегическое значение для России контроля над Северным морским путем возрастает в связи с глобальным потеплением климата. Для укрепления своих геополитических и геоэкономических позиций в Арктике Россия наращивает военный потенциал в регионе. Политику милитаризации в Арктическом регионе проводят также западные страны, возглавляемые США. Наблюдается тенденция к усилению bipolarного противостояния между Западом и Россией в Арктическом бассейне.

Надійшла 10 березня 2016 р.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗРОБЛЕННЯ Й РЕАЛІЗАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ США

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 49(2), с. 13–17

Досліджуються концептуальні особливості розроблення й реалізації зовнішньої політики Сполучених Штатів Америки.

Механізм розроблення й реалізації зовнішньої політики України — все ще актуальне питання для нашої країни. Щоб удосконалити зовнішньополітичну стратегію України, потрібно вивчати особливості розроблення зовнішньополітичних рішень провідних країн світу. Автором обрані Сполучені Штати Америки, оскільки це країна, яка за нетривалий період стала лідером у світовій політиці. У сферу її впливу та інтересів входить значна територія планети. Проблеми теоретичних основ зовнішньої політики США наразі недостатньо висвітлені у вітчизняній науковій літературі. Водночас розвиток американської зовнішньої політики має свою теоретичну основу.

Розробленням американської зовнішньої політики займається американський президент зі своїми експертами і радниками. Державний Департамент США на чолі з державним секретарем займається безпосередньою реалізацією зовнішньої політики, а також аналітичною діяльністю, що має узагальнити зовнішньополітичні досягнення і скоригувати зовнішню політику США в тих чи інших напрямках. У США діє кілька великих наукових і дослідницьких центрів, аналітичних структур, які займаються вивченням як історії зовнішньої політики, так і розробленням аналітичних матеріалів на замовлення американських міністерств і відомств.

Видання і публікації Державного Департаменту США — аналітичний майданчик і засіб

популяризації зовнішньополітичної доктрини Америки. Аналітичні служби Державного Департаменту приділяють особливу увагу самому формуванню зовнішньої політики США, ролі в розвитку зовнішньополітичної стратегії окремих американських політичних інститутів.

Після Другої світової війни зовнішня політика стала пріоритетною сферою діяльності американського президента і його апарату. Успіхи чи поразки у зовнішній політиці США зазвичай розглядаються як успіхи або поразки певної особи, яка була на посту президента. Конкретні етапи в зовнішній політиці Америки завжди пов'язані з іменем певного президента, що займав пост глави держави на той час, проте загальна концепція розвитку демократії, дотримання прав людини і боротьба із тероризмом у світі залишається незмінним пріоритетом американських президентів протягом багатьох років. Міжнародно-політичні процеси примушували до прийняття більш швидких рішень, що, своєю чергою, зумовлювало зосередження в руках глави Білого дому широкого мандату у сфері зовнішньої політики. Якщо проаналізувати зовнішньополітичні стратегії американських президентів, то можна дійти висновку, що кожен президент США розробляє власну зовнішньополітичну стратегію [1].

Вищим органом країни, який формує зовнішню політику Сполучених Штатів Америки, є Рада національної безпеки (РНБ). До

його складу, крім президента, входять: держсекретар, радник президента з національної безпеки, глава Пентагону, голова Об'єднаного комітету начальників штабів і директор Центрального розвідувального управління, який надає учасникам цієї групи поточну і аналітичну інформацію про події в світі. Державний секретар є головним радником президента у зовнішньополітичних питаннях, також через свій апарат він керує міжнародною діяльністю держави. РНБ, під безпосереднім керівництвом американського президента, відіграє важливу роль у формуванні та проведенні зовнішньої політики Сполучених Штатів, зокрема, займається узгодженням позицій різних відомств і координацією їх міжнародної діяльності. Стосовно стратегічних, концептуальних найважливіших питань зовнішньої політики, які прямо зачіпають інтереси національної безпеки, то їх опрацювання покладено на РНБ. Порівняно нечисленний апарат РНБ (близько 40 осіб) очолює радник президента з національної безпеки. Для вироблення узгоджених рішень у зовнішній політиці, підготовки настанов делегаціям США на переговорах та конференціях, за дорученням президента або з його дозволу, радник з нацбезпеки формує міжвідомчі комісії. Залежно від ступеня складності проблеми, заради вирішення якої були сформовані комісії, вони можуть діяти постійно або тимчасово. Загалом радник президента з національної безпеки є важливою персоною у механізмі розроблення й реалізації зовнішньої політики, він особисто контактує з президентом і висловлює йому свою точку зору щодо вирішення певної зовнішньополітичної проблеми чи з питань національної безпеки.

Представники Конгресу не входять до РНБ, але він виконує важливу роль у формуванні зовнішньої політики США. Взагалі законодавча гілка влади в США безпосередньо не бере участі в механізмі вироблення, прийняття і реалізації зовнішньополітичних рішень. Традиційно вважається, що Конгрес виконує далеко не рівні порівняно з Президентом функції у сфері зовнішньої політики, але Конституція наділяє законодавчу владу важливими повноваженнями у процесі ве-

дення іноземних і військових справ. Конгрес має право приймати норми, що регулюють діяльність збройних сил, торгівлю з іноземними державами, ратифікацію міжнародних угод тощо. Відносини обох гілок влади формуються на засадах взаємної поваги і взаємодопомоги [4]. Органи виконавчої влади незмінно орієнтовані на те, щоб інформувати Конгрес про свою роботу, отримати думки конгресменів і своєчасно врахувати їх надалі.

Президент за необхідності бере ініціативу на себе, проте, відповідно до Конституції США, Президент і Конгрес є рівноправною гілкою державної влади, і підтримка Конгресом часто необхідна для забезпечення успіху зовнішньої політики [5, 9]. Якщо ж, навпаки, Конгрес не підтримує політику Президента або навіть підтримує її, але неохоче, це підриває цю політику і обмежує її успіх. Те, що американський Конгрес відіграє свою роль у розвитку і формуванні американської зовнішньої політики, є доказом стійкості й стабільності американської політичної системи. З іншого боку, залучення у процес формування політики Конгресу забезпечує участь у зовнішньополітичній дискусії різних груп американського суспільства.

Сучасним прикладом впливу Конгресу на зовнішню політику є Акт підтримки свободи України "Ukraine Freedom Support Act of 2014" [7]. Перша версія цього акта "S.2828" передбачала надання Грузії, Молдові та Україні статусу основних союзників США поза НАТО і надання військової допомоги, а також накладення додаткових санкцій на Росію. Не бажаючи проводити більш жорстку політику проти Росії, прагнучи не йти на серйозну конфронтацію з Кремлем, Б. Обама міг накласти вето на цей законопроект. Після всіх узгоджень у сенаті і палаті представників остаточний проект закону був змінений (H.R. 5859). Зокрема, з "пом'якшеної" версії прибрали розділ про надання Україні статусу основного союзника поза НАТО, зауваживши, що це є прерогативою адміністрації президента Сполучених Штатів. Хоча адміністрація Б. Обами висловлювала деякі занепокоєння і з приводу оновленої версії цього закону: "У нас є побоювання з приводу зако-

ну. У той час як закон зберігає гнучкість, він посиляє плутаний меседж нашим союзникам, оскільки він включає деяку мову санкцій, яка не відображає поточних консультацій”, але, розуміючи позицію сенату, президент не наважився ветувати цей закон [6]. Таким чином, Конгрес дав зрозуміти, що він хоче бачити більш жорстку політику стосовно Кремля з боку президента.

Весь зовнішньополітичний істеблішмент дуже серйозно ставиться до ролі Конгресу у вирішенні будь-якої зовнішньополітичної проблеми, що вимагає розгляду. Незмінно обговорюється питання про те, як і яким чином поінформувати Конгрес, отримати думки конгресменів і проаналізувати підхід цього органу до проблеми, що обговорюється. Майже по кожному серйозному зовнішньополітичному питанню є два міркування, пов'язаних з Конгресом. Перше належить до політики, а саме до того, як Конгрес, що складає вельми авторитетну і важливу частину американської системи державної влади, відреагує на ту чи іншу проблему з політичної точки зору. Вислуховуються думки окремих членів Конгресу, а також його керівництва і голів комітетів. Друге — на Конгрес покладається дуже важливий обов'язок фінансування урядових програм як у процесі формування річного бюджету, так і в порядку виділення коштів на надзвичайній основі шляхом додаткових асигнувань. Тому облік міркувань Конгресу з точки зору фінансування є досить важливим.

У процесі формування зовнішньої політики, особливо коли під загрозою життєво важливі інтереси США, потрібно, як вважають американці, домагатися згоди між обома політичними партіями країни, і всі розбіжності та суперечки між ними, як вони переконані, повинні припинитися на американському кордоні. Це означає, що президент має на двопартійній основі вислухати і врахувати погляди всіх сторін всередині держави. Після прийняття главою держави оптимального рішення щодо конкретного питання, що зачіпає національні інтереси, його обговорення може продовжуватися всередині країни, але не повинно виноситися за її межі. Переважна

більшість американських політиків вважає недоречним критикувати рішення американського уряду, якщо вони перебувають за кордоном. На їхню думку, виступаючи проти тих чи інших рішень, вони наносять шкоду національним інтересам держави. Вважається за необхідне показувати іноземцям, що істеблішмент цілковито підтримує найважливіші рішення президента у сфері зовнішньої політики і основних методів їх втілення у життя. Американці вважають, що національні інтереси стоять на першому місці і не можуть бути відтиснутими на другий план через внутрішні розбіжності.

Оскільки зовнішня політика в США може бути ефективною тільки в разі підтримки з боку більшості американського суспільства, то особлива увага в уряді приділяється роботі із засобами масової інформації, які впливають на громадян. За мету не ставиться зробити ЗМІ “рупором” влади, але вони повинні правильно розуміти позицію уряду в тих чи інших аспектах, саме для цього органи виконавчої влади налагоджують регулярний процес проведення брифінгів для ЗМІ [3, 15–17].

Радники президента, як і державні секретарі, також відіграють ключову роль в усіх рішеннях, що стосуються зовнішньої політики й національної безпеки США. Ключовою фігурою в цьому механізмі став помічник президента з національної безпеки. Варто відзначити таких видатних особистостей, як А. М. Шлезінгер, З. Бжезінський, Г. Кіссінджер — особи, які були найбільш корисними на посаді радника президента. Почався цей процес при Г. Кіссінджері — помічником Р. Ніксона з національної безпеки, коли він перетворився на важливу фігуру у формуванні зовнішньої політики США. Зазвичай президент розпочинає робочий день із зустрічі з помічником з національної безпеки [1].

Сполучені Штати вважаються батьківщиною “мозкових центрів”, які стали невід'ємною частиною політичної системи держави. Тема “мозкових центрів” дуже всебічна і багатопланова, що має теоретичну й прикладну складову. Відмінна особливість формування американських доктрин зовнішньої політики полягає в тому, що в США активно діють ана-

літичні центри, що пов'язані з різними фондами та установами. Деякі з цих організацій діють при американських університетах, відомствах або департаментах. Інші пов'язані з приватними або державними фондами, створеними на честь американських політиків — конгресменів, сенаторів або президентів. У США діє чимало таких організацій, найважливіші з яких — “Центр Ніксона”, Елліоттська школа міжнародних відносин при Університеті Дж. Вашингтона, Фонд міжнародного миру Карнегі, різні центри вивчення світу, міжнародних відносин і безпеки. Вони виконують центральну роль в інтеграції наукового знання в політичну практику, сприяючи формуванню єдиного політико-академічного комплексу, що включає політиків, державних службовців, незалежних експертів і бізнес. У 1910 р. було засновано перший аналітичний центр, який займався винятково зовнішньою політикою — Фонд міжнародного миру Карнегі. Наразі в США діє більше 1200 аналітичних центрів, деякі з них майже або повністю відмовляються від державного фінансування або від виконання державних замовлень, що підвищує незаангажованість їхніх досліджень у сфері зовнішньої політики. Американські дослідницькі центри активно впливають на прийняття рішень у сфері зовнішньої політики і оборони.

Експертні розроблення і дослідження із зовнішньополітичної проблематики США можна класифікувати як “залежні” від держави, так і “незалежні”. До групи організаційно і фінансово залежних від держави входять підрозділи аналізу й планування державних відомств, що наймають експертів та університетських професорів, а також аналітичні центри, які створені державними структурами. Групу фінансово залежних складають некомерційні дослідні центри, що працюють по контракту, а також численні консалтингові компанії. Організації, об'єднані в перші дві групи, обслуговують інтереси окремих урядових відомств або Конгресу. Визначення “формально незалежні дослідницькі структури” охоплює різноманітні організації, які рідко ідентифікуються до тих, що належать до однієї категорії: незалежні аналітичні центри,

центри при університетах, експерти, що працюють на різні групи інтересів, бізнес-асоціації та найбільші корпорації. Їх об'єднує одне: вони не мають формальних зв'язків зі споживачем свого інтелектуального продукту і не отримують від нього грошові кошти. Як наслідок, в ролі замовника дослідження і його потенційного споживача виступають різні суб'єкти. Урядові відомства не ініціюють ці дослідження, а навпаки, одним із завдань цих організацій, як правило, стає донесення отриманих результатів до держави через різноманітні канали. З цієї причини вони виконують тільки відкриті роботи. Такі організації, як університетські і незалежні аналітичні центри, здатні проводити закриті дослідження, але винятково за контрактом, і, тим самим, вони переміщують себе в групу фінансово залежних, принаймні, по відношенню до цієї конкретної розробки. Важливою проблемою стає також визначення ступеня незалежності експертів у межах останньої групи. Не отримуючи коштів від держави, вони, однак, фінансово несамостійні [2]. “Формально незалежні дослідницькі структури” дають змогу уряду поглянути на свою зовнішньополітичну стратегію під іншим кутом.

Отже, можна дійти висновку, що механізм розроблення й реалізації зовнішньополітичних рішень у США діє на високому рівні. Безліч державних та приватних аналітичних центрів допомагають аналізувати і формувати ефективну зовнішню політику та нові ідеї. Конгрес має численні важелі впливу, тому президент повинен дослухатись до його позиції з тих чи інших питань стосовно зовнішньої політики.

Література

1. Головченко В. І. Прийняття зовнішньополітичних рішень в США: теорія й практика / В. І. Головченко // Актуальні пробл. міжнар. відносин. — 2013. — № 116. — Ч. 1.
2. Истомин И. А. Механизм научно-аналитического обеспечения внешнеполитического процесса в США / И. А. Истомин // Вестн. МГИМО Университета. — 2009. — № 6.

3. Кирчанов М. В. Формирование внешнеполитических доктрин США: учеб. пособие для вузов / М. В. Кирчанов. — Воронеж: Издат.-полиграф. центр Воронежского гос. ун-та, 2007. — 156 с.

4. Картунов С. Принятие внешнеполитических решений в России и США [Электронный ресурс] // Междунар. процессы. — Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/five/005.htm>

5. *The Constitution of the United States of America* [Электронный ресурс] // The U.S. Government Publishing Office website. — Режим доступа: [https://www.gpo.](https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CDOC-110hdoc50/pdf/CDOC-110hdoc50.pdf)

[gov/fdsys/pkg/CDOC-110hdoc50/pdf/CDOC-110hdoc50.pdf](https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CDOC-110hdoc50/pdf/CDOC-110hdoc50.pdf)

6. Pate J. Obama backs bill imposing new sanctions on Russia [Электронный ресурс] // The Big Story — Associated Press. — Режим доступа: <http://bigstory.ap.org/article/0527e54d54444902a7b4119a1c74326b/congress-presents-obama-russia-sanctions>

7. *Ukraine Freedom Support Act of 2014* [Электронный ресурс] // The official website for U.S. federal legislative information. — Режим доступа: <https://www.congress.gov/bill/113th-congress/house-bill/5859>

Схарактеризовано теоретичні аспекти розроблення й прийняття зовнішньополітичних рішень у США. Головним актором у формуванні зовнішньополітичної стратегії є Державний Департамент на чолі з президентом, але і Конгрес має численні важелі впливу, хоча і не бере безпосередньої участі у формуванні зовнішньої політики. Аналітичні або “мозкові” центри допомагають аналізувати і формувати ефективну зовнішню політику та нові ідеї.

The theoretical aspects of the development and adoption of foreign policy decisions in the United States are described. The main actor in shaping of foreign policy strategy is the State Department headed by the president, but Congress has many levers of influence, even though it was not directly involved in shaping of foreign policy. Analytical or “brain” centers help to analyze and form an effective foreign policy and new ideas.

Охарактеризованы теоретические аспекты разработки и принятия внешнеполитических решений в США. Главным актером в формировании внешнеполитической стратегии является Государственный Департамент во главе с президентом, но и у Конгресса есть многочисленные рычаги влияния, хоть он и не принимает непосредственного участия в формировании внешней политики. Аналитические или “мозговые” центры помогают анализировать и формировать эффективную внешнюю политику и новые идеи.

Надійшла 11 березня 2016 р.

ТЕРОР І ТЕРОРИЗМ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ У ПОЛІТОЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 49(2), с. 18–21

Аналіз сутнісних констант понять терору і тероризму, структуризація соціального знання про явища та феномени найпотужнішого соціально-духовного потенціалу дасть змогу визначити політичну стратегію влади, методи і механізми політичного впливу, спрямованість соціальних дій і практики, характер громадської критичної думки та політичної боротьби у комплексі найскладніших міжнародних, міжнаціональних і цивілізаційних конфліктів.

Поняття терору і тероризму в сучасних реаліях виступають як потужні ідеологічні інструменти і суспільно-політичні механізми формування домінуючої точки зору в суспільній свідомості в умовах процесів глобалізації та формування інформаційного суспільства. Критичне зростання комплексу системних загроз миру пов'язане, насамперед, з експансією радикально-екстремістських ідей та інтенсифікацією практичних дій з дестабілізації політичних і соціальних інститутів держави та суспільства за допомогою терористичних методів.

Проблема терору як державної практики тотального насильства, тероризму як насильницького методу боротьби за перетворення суспільства, завжди перебувала в суспільно-політичному та науковому полі інтересів політичних діячів, філософів, вчених, широких верств суспільства.

Державний терор застосовувався з метою залякування та підпорядкування громадян. Оцінка цього різновиду терору як “корисного” методу примусу опозиції та непокірного населення розглядалася у філософській спадщині молодших софістів — Платона, Аристотеля, А. Блаженного, Ф. Аквінського, Н. Макіавеллі, Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо. Абсурдний “парадокс” віри та феномен страху розкрито

у творчості данського філософа-екзистенціаліста С. К'єркегора. Нове осмислення проблем насильства, нігілізму, індивідуалізму розкрито у філософії модерну А. Шопенгауера, Ф. Ніцше, М. Штірнера, Е. Дюрінга та ін.

Різноманіття підходів до розкриття сутнісних констант понять “терор” і “тероризм” є свідченням крайньої заплутаності та розбалансованості інтелектуального дискурсу в інтерпретації категорій цього типу.

Такі категорії мають іноземне походження: терор (від лат. *terror* — страх, жах) — політика залякування, придушення політичних супротивників насильницькими заходами [1, 494], а тероризм — це політика, яка заснована на систематичному застосуванні терору. Вони також мають спільний корінь і смислове значення [2, 98].

Терор є формою тотального насильства в усіх сферах життя суспільства з боку легітимних державних (рідше нелегітимних, недержавних) акторів, яка характеризується ірраціональною жорстокістю, фанатичною цілеспрямованістю, всеосяжною політично невмотивованою репресивною практикою, ультрамілітаристським екстремізмом та уявною ефективністю в короткостроковій перспективі досягнення тактичних і стратегічних результатів.

Характерними особливостями терору є:

- наявність терористичної ідеології та репресивних каральних методів суспільно-політичної практики, що має екстраординарний характер, як засобу боротьби серйозної реальності виклику;

- системне використання в якості інструменту терору легітимних політичних інститутів держави;

- несистемне використання терору недержавними й опозиційними структурами стосовно держави (як правило, внаслідок слабкості політичної системи держави);

- проголошення політичних (некримінальних) цілей та часто кримінальних методів їх реалізації;

- централізація й плановість акцій;

- персоналізація та конкретизація спрямованості;

- наявність чіткої ієрархічної структури, сильного і авторитетного (авторитарного) керівництва;

- просторово-територіальна універсальність;

- багатолікість та динамічність;

- міжнародна спрямованість багатьох акцій;

- відкритість і демонстраційний характер у проведенні акцій насильства.

Найпоширенішим у науковому дискурсі є використання поняття “терор” щодо політичних сил, які перебувають при владі, які об’єктивно є сильнішою стороною в конфлікті та протиборстві. Поняття “тероризм” відносять до опозиційних сил, які об’єктивно є стороною слабшої.

Польський вчений А. Бернгард вважає, що терор — це насильство та залякування, які використовують об’єктивно сильніші щодо слабших, а тероризм, навпаки, — насильством і залякуванням, які використовує слабший до сильного [3, 23]. Слід зауважити, що диференціація цих понять більш ніж умовна. Реалії сьогодення вказують на величезний вплив опозиційних терористичних формувань, на хід соціально-політичних процесів навіть у розвинених державах. Більш широке тлумачення міститься у “Словнику російської мови” С. І. Ожегова, де визначено, що

“терор — залякування своїх політичних супротивників, що виявляється у фізичному насильстві, аж до знищення” [4, 796]. У цьому випадку розширюється соціальна та ресурсна база терору, яка може бути віднесена й до дій недержавних опозиційних структур.

Об’єктом терору є народ країни, державні інститути та політична опозиція, або народ окупованої території. Суб’єктом терору є держава, політична влада й надпотужне недержавне формування (наприклад, іспанська інквізиція) або структурований опозиційний рух, що перебуває у стані системного конфлікту з легітимною владою з метою захоплення політичної влади і має домінуючий вплив у визначеному географічному ареалі. Терор базується на постулатах і догматах державної (або домінуючої) і терористичної ідеології.

Варто зазначити дуалістичну етичну природу терору. Наприклад, використання державою терористичної практики з метою подолання хаосу, ентропії та кримінального безладу має безумовно гуманістичну спрямованість.

Поняття тероризму є похідним від поняття “терор”. Характерні особливості терору дають можливість сприймати тероризм в абстрактних моделях різних форм вияву терору та відображають у них сутнісні смислові константи. У широкому контексті під тероризмом розуміється історичний процес зародження, розвитку та функціонування терористичних виявів, у вузькому сенсі його використання обмежується конкретними фактами терористичного насильства, які спрямовані на невинних людей [5, 237].

Тероризм — це ідеологічно обґрунтована стратегія та соціально-політична практика комплексного психологічного та фізичного насильства або залякування загрозою систематичного насильства, яку використовують опозиційні сили з метою досягнення поставлених завдань із застосуванням протиправних екстремістських форм і методів їх реалізації.

Зміст і сутність поняття “тероризм” як соціально-політичного явища може бути розкрито через комплекс смислових рівнів. Перший семантичний рівень відображає широкий зміст поняття “тероризм” й харак-

теризує його як загрозу або застосування насильства з метою досягнення соціально-політичних цілей. Об'єктом його впливу є все суспільство (інструментальною сферою тероризму є ЗМІ, які формують рамки інтерпретації терористичних дій). Другий рівень розуміння сутності тероризму відображає процесуальність цього феномену, його конкретну цілеспрямованість, дискретність (у цьому випадку тероризм займає проміжне положення між стихійними та керованими процесами, зближуючись із процесами катастрофічного типу). Третій рівень концептуалізації складає тероризм ризикогенним фактором соціальних змін. Перебуваючи в залежності від фундаментальних суспільних структур, індивідуальних інтересів, терористичні дії чинять модифікаційний вплив на різних рівнях соціальної організації суспільства [6, 23].

Тероризм як соціокультурний феномен свідомості та психіки індивіда є деформованою системою етичних координат і соціально-психологічних девіацій, які охоплюють гіпертрофовані егоцентризм і нарцисизм; яскраво виражену тенденцію до екстерналізації; загострену інферналізацію дійсності; агресивний конформізм; знижену чутливість щодо своїх і чужих страждань при високій готовності вбивати та вмирати; упередженість, обмеженість та догматизацію оцінок; низький поріг терпимості до інакомислячих.

Основними сутнісними ознаками тероризму, які визначають його як цілісний соціокультурний феномен, є:

1. Насильство — надмірний примус, міра надмірності якого визначається аксіологічним контекстом, який пов'язаний із соціокультурною належністю суб'єкта насильства [7].

2. Теророфобія — ірраціональне почуття страху та жаху стати потенційною жертвою теракту. Тероризм паралізує людину, вселяє йому страх перед можливою смертю.

3. Ідеологічність — наявність ідеології, яка виправдовує жорстокість терористичного дійства, міфологізує та романтизує теракт.

4. Ризик — кількісна оцінка небезпек при здійсненні теракту, постійний компонент терористичних дій.

5. Демонстративність, публічність та гласність вчинення суспільно небезпечних посягань. Тероризм прагне досягти своїх цілей шляхом придушення волі тисяч людей, котрі дізнаються про нього, тому максимальний публічний розголос зазвичай необхідний для успіху тероризму.

6. Агресивність. Саме агресія, на думку Е. Фрома, лежить в основі діяльності терориста. Причину агресивної поведінки Е. Фром бачить у наслідках “стимулів”, які відповідальні за виникнення та інтенсивність агресивних реакцій [8].

7. Просторово-часова обмеженість. Тероризм, як правило, має локальні просторові характеристики і тимчасові ліміти (навіть міжнародний тероризм відрізняється зосередженням зусиль на конкретних регіонах і концентрацією сил і засобів для проведення “точкових” акцій).

Об'єктами тероризму є загальнолюдські відносини, як зовнішні — між державами, народами, націями, класами, партіями, угрупованнями, так і внутрішні — відносини на рівні індивідів або індивід-група [9, 8]. Об'єктами посягань терористів виступають міжнародна безпека, внутрішня та зовнішня безпека країни, основи суспільного ладу, політична організація суспільства, державна влада, громадський порядок, життя, здоров'я, свобода окремих осіб, безпека людей на різних промислових та інших об'єктах, засобах транспорту, нормальне функціонування систем життєзабезпечення населення, комп'ютерна інформація тощо.

Суб'єктами тероризму є деструктивно спрямовані недержавні, як правило, нелегітимні структури, які можуть бути представлені у вигляді соціальних груп, організацій, кланів, сект, течій і окремих осіб, які прагнуть досягти своїх цілей із застосуванням терористичних засобів.

Мотиви суб'єктів, що обирають терористичну діяльність, є дуже різноманітними. В узагальненому вигляді їх можна умовно розбити на два основних типи — особистісні та політико-ідеологічні мотивації. Особистісні мотиви тероризму, своєю чергою, можуть підрозділятися на три види: емоційні, невро-

тично-психопатологічні та прагматично-утилітарні (оплата спонсорами терористичної діяльності) [10].

Ключовою категорією, яка розкриває сутність терору та тероризму, є фундаментальне поняття — “наси́льство”.

Наси́льство — це особливий вид відносин у соціумі, який активується системною взаємодією суб’єктів (групи суб’єктів) на мікротамакросоціальному рівнях у визначених ним соціальних ролях у формі символів, образів і міфології пануючого ідеологічного нарративу з метою неправомірного забезпечення домінування одного суб’єкта над іншим, використовуючи різний символічний, фізичний, психологічний, технологічний апарат придушення та примусу з метою зниження статусу жертви або її фізичного знищення. Розрізняють фізичне, психологічне, моральне, інтелектуальне, економічне, політичне, ідеологічне та релігійне наси́льство.

Отже, складність та суперечливість тероризму як феномена і явища, різновекторний і багатоаспектний характер його впливу на політику держав обумовлює актуальність та необхідність теоретичного осмислення цього явища на новому критичному рівні, як політичного терору та тероризму, які зіграли визначальну роль у драматичній історії нашого суспільства ХХ ст.

Література

1. Словарь иностранных слов. — [14-е изд., испр.]. — М.: Рус. яз., 1987. — 608 с.

2. Пономарев В. А. Понятие терроризма и его классификация: философско-правовой аспект / В. А. Пономарев // Вестн. науки Сибири. — 2015. — № 1 (16). — С. 98–103.

3. Бернгард А. Стратегия терроризма / А. Бернгард. — Варшава, 1978. — 323 с.

4. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова / Рос. Академия наук. Ин-т рус. языка им. В. В. Виноградова. — [4-е изд., доп.]. — М.: ООО “А ТЕМП”, 2010. — 874 с.

5. Кальницкий Э. А. Философские аспекты феномена терроризма / Э. А. Кальницкий // Гілея. — Вип. 65. — 2013. — С. 236–240.

6. Щербанова В. В. Современный терроризм в глобализации социальных рисков: структуралистско-конструктивистский контекст: дис. ... д-ра соц. наук: спец. 22.00.04. — Социальная структура, соц. институты и процессы / В. В. Щербанова. — Саратов, 2010. — 466 с.

7. Жданкин В. А. Ценностное и праксиологическое содержание концептов “наси́лие” и “ненаси́лие” в современной социальной философии: дис. ... канд. филос. наук: спец. 09.00.11. — Социальная философия [Электронный ресурс] / В. А. Жданкин. — Воронеж, 2010. — 134 с. — Режим доступа: <http://www.dissertat.com/content/tsennostnoe-i-praksiologicheskoe-soderzhanie-kontseptov-nasilie-i-nenasilie-v-sovremennoiso#ixzz3oHGwJQJv>

8. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. — М.: Республика, 1994. — 447 с.

9. Лобсанова Т. А. Особенности проявления терроризма в условиях трансформирующегося российского общества: автореф. дис. ... канд. филос. наук: специальность 09.00.11. — Социальная философия / Т. А. Лобсанова. — Улан-Удэ, 2007. — 22 с.

10. Чурков Б. Г. Мотивационные и идейные основы современного терроризма [Электронный ресурс] / Б. Г. Чурков // Соц. конфликты: экспертиза, прогнозирование, технологии разрешения. — № 4. — 1993. — Режим доступа: <http://psyfactor.org/lib/terror10.htm>

Проаналізовано сутність понять “терор” і “тероризм” як соціально-політичних явищ та соціально-духовних феноменів. Визначено власне бачення змісту та сутності цих фундаментальних понять та їх особливостей.

The essence of the concepts of “terror” and “terrorism” as a socio-political events, social and spiritual phenomena. Given their own vision of the content and nature of fundamental concepts and their features.

Проанализированы сущность понятий “террор” и “терроризм” как социально-политических явлений и социально-духовных феноменов. Приведено собственное видение содержания и сущности этих фундаментальных понятий и их особенностей.

Надійшла 15 лютого 2016 р.

ІДЕОЛОГО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ РЕФЕРЕНЦІЇ З ПОЛІВ ВЕЛИКИХ РЕВОЛЮЦІЙ В ЇХ ТРАНЗИЦІЯХ ДО ТЕРЕНУ СУВЕРЕННОЇ УКРАЇНИ, або ВІД ЯКОГО СПАДКУ МИНУЛОГО СЛІД ВІДМОВЛЯТИСЯ¹

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 49(2), с. 22–42

*Кожна соціальна революція переживає кілька фаз дозрівання до реалізації кінцевої мети свого цілепокладання. Після проходження фази **суто політичної революції** (знищення старого й створення нового механізму політичного правління країною) перед новим правлячим політикумом постає самозапитання: від якого минулого спадку він відмовляється, а що з нього бере в дорогу, — аж до фази реалізації кінцевої мети революції. Навесні 2015 р. це самозапитання постало й перед українським євромайдановим політикумом. Відповідь відома — інферналія “Україні потрібна докорінна декомунізація!” не на жарт здивувала навколишній світ. Усе могло б статися інакше, якби в кадрових “надрах” політикуму бодай хтось відав би про те, що така ідеологема в історії політичної науки розроблена **К. Реннером** ще наприкінці 1930-х років.*

В історії всесвітнього політичного процесу Нового Часу багаторазово апробувалася закономірність: переможні соціальні революції впливають на долю наступних революцій лише потенціалом свого набутого досвіду, — зокрема, заново виробленими ідеями, концепціями, теоріями та іншими творчими епістемами, здатними позитивно екстраполюватися на долю подальшого політичного процесу. Лідери наступних революцій об’єктивно поставлені перед дилемою — або творчо вчитися на уроках політичного досвіду попередників, або ж самонадіяно ігнорувати його. Цю закономірність **Карл Реннер** на-

звав **політолого-ідеологічним феноменом**. Про все це детально йшлося в його останній науковій праці, так і не виданій офіційно другої редакції книги “Нація і держава” наприкінці 1939 року². Надалі відкрити Реннером

¹ Запропонована українським політологом І. М. Варзарем стаття за обсягом дещо виходить за звичні для збірника Наукові праці МАУП рамки. Разом з тим, враховуючи фундаментальність та логічну побудову матеріалу, виглядає доцільним, як виняток, помістити його цілком, без розподілу на частини для наступних випусків, у одному числі збірника, що сприятиме цілісному сприйняттю та осмисленню матеріалу.

Редакційна колегія.

² Цитований текст, безумовно, належить К. Реннеру. Напевно, в обстановці окупації Австрії та за умов Другої світової війни (що вже фактично тривала) автор в 1939–1940-х роках встиг підготувати до видання лише правлену ізографічну верстку. Остання, швидше, після 1945 р. потрапила до рук радянських визволителів Австрії і була вивезена до СРСР. Повернути її авторові не було резону: в 1950 р. президент К. Реннер помер. Ймовірно, в 50–60-х роках текст (з огляду на його безумовну теоретичну цінність) був перекладений російською мовою і, в машинодрукованому вигляді, розміщений на аркушах А4 наступним способом: на лівій половині сторінки — німецький оригінал, на правій — російський переклад за умов повної кореляції абзаців і речень. У цьому вигляді в 1970-х роках текст перебував у Москві, в Ленінській бібліотеці АН СРСР, в секторі “Світовий комуністичний та робітничий рух”. Виписки автора статті з означеного тексту належать до травня 1973 р.

закономірність називатимемо короткими сленгами: *політолого-ідеологічний феномен, концепт ППФ, ППФ*.

У реннерівській інтерпретації *концепт ППФ* містив коротку, але в змістовному сенсі доленосну тезу (детальніше про неї — пізніше): після успішного вирішення основного, *політико-кратологічного питання революції* її лідери колись-то вимушені будуть відповісти на екзистенційне самозапитання, задля виживання та подальшого, бажано, якомога успішного! просування до кінцевої мети, — від якого (світового й вітчизняного) минулого ідейно-політичного спадку слід, реалістично судячи, відмовлятися?

Світова ідейно-політична думка спадок К. Реннера вивчала й вивчає: в СРСР — “вибірково та обережно”, в суверенній Україні — “просто ... ніяк”. Чого не скажеш про близьких і навіть далеких сусідів... За життя К. Реннера лише одна революція, Австрійська, апробувала його *концепт ППФ* — 1938 р. під час “аншлюсу” (“поглинання”) його країни гітлерівською Німеччиною. Після Другої світової війни ідейно-теоретичний потенціал концепту ППФ зазнав багато смислових апробацій у політичному досвіді більше десятка соціальних революцій, зокрема, Угорської (1956 р.), Кубинської (1959 р.), Грецької (1967 р.), Чеської (1968 р.), Китайської (1978 р.), Румунської (1989 р.), Молдавської (1992 р.), Сербської (1993 р.), Грузинської (2008 р.) тощо. Звісно, відповіді на вище означене доленосне самозапитання лідерів названих революцій були різномістовними, але в ідейно-політичному плані були цивілізаційно єдиносенсовими. Ось вона, їхня теза: це наша історія, ми її цінуємо як таку, що невідворотно відбулася; з її ментального арсеналу ми беремо все позитивне й цінніше для подолання труднощів шляху до світлого майбутнього нашої ж країни. В суто аксіологічному аспекті майже усе та майже в усіх революційних країнах було витримано в етичному кредо-стилі поета **О. Пушкіна**, слова якого (російською мовою!) містилися на одному з плакатів “Празької весни” 1968 року: “Над написаним своєю рукою я слезы лью, степаю, но строк отлитых не смываю...”

Та ось — дисонанс... Коли навесні 2015 р. той само*концепт ППФ* постав до апробації перед олігархічним політикумом євромайда-нової України і з тим самосакраментальним запитанням, у відповідь пролунала “чиста негація” всього потенціалу вітчизняної історії ближньої ретроспекції: у минулій радянській історії нібито “панувала суцільна темінь”; “ще донедавна усі людські відносини були просякнуті чужими нашому духу соціалістичними ідеями”; “...ми й досі спостерігаємо, як з усіх суспільних щілин сочиться комуністична ідеологія” тощо. *“Вихід” вбачався в цілковитій остракції комуністичної ідеології, а країні пропонувалася “докорінна декомунізація”*. (Усі взяті в лапки вислови — з “підготовчих документів”, що мали базувати нормативну мову кількох “законів про декомунізацію”, тихцем прийнятих Верховною Радою України з травня по червень 2015 р.)

Чому так сталося? Які загальносенсові політолого-ідеологічні закономірності порушено, знехтувано й затопано? Невже так примітивно можна мислити за нинішніх просвітних всепланетних часів? Авторські відповіді на ці та інші “самозапитання в ефір” сформульовано, ґрунтуючись на ідейно-теоретичний потенціал *концепту ППФ* К. Реннера та із залученням до цього низки наукових новел і світлоконструктивних ідеологем з арсеналів названих воістину Великих Революцій Нового Часу. З огляду на зазначене, статтю — досить умовно — поділено на дві текстові частини, матеріал кожної з яких сфокусовано на певно окреслений історіолого-дослідницький предмет.

Частина I. З історіології концепту ППФ К. Реннера

У короткому варіанті викладемо деякі політико-біографічні дані про самого К. Реннера. Фактаж подано у такій компоненті, аби якомога яснішою стала історіологія найбільш аналізованого в статті *концепту ППФ*, а також лапідарна політична біографія його автора. З 1895 р. Реннер свідомо почав набувати надзвичайно широкий діапазоном досвід політико-громадської, державно-управлінської, законотворчої та теоретико-аналітичної роботи:

в 1895–1906 рр. — у низовонародному, робітничо-профспілковому русі; в 1907–1918 рр. — депутат парламенту; в 1918–1920 рр. — канцлер 1-ї республіки; в 1930–1933 рр. — голова парламенту; в 1944–1945 рр. — канцлер 2-ї республіки; в 1945–1950 рр. — президент 2-ї республіки. З молодих років брав системну участь у діяльності п'яти парламентських каденцій; створив і ситуаційно переорієнтовував кілька типів політичної партії; пережив досвід кількох політичних революцій та двох світових воєн. У призмі всього свого політико-кратологічного та теоретико-аналітичного досвіду Реннер до кінця життя зв'язався зі своїм непересічною значущістю науково-епістемним відкриттям.

Концепт ППФ синтезує підсумки напруженої та масштабної теоретико-аналітичної роботи К. Реннера в міждисциплінарних галузях низки соціогуманітарно-політичних наук (етнології, антропології, політичної філософії, політичної соціології, політичної науки, політичної ідеології, етнопсихології, політичної культурології, цивілізаціології, етатології, парламентаріології тощо). Під кутом зору предмета цієї статті той синтез сфокусовано на вже зазначеному ментально-екзистенціальному самозапитанні лідерів будь-якої революції перед лицем Самої Історії Рідної Країни: “Від якого ідейно-політичного спадку минулих часів нам слід відмовлятися?..”

Після того як навесні та влітку 2015 р. ми почули “нашу, українську відповідь” на це сакраментальне запитання і в країні розпочалася (та ще й за суворим часовим дистриктом “графіком”!) “радикальна декомунізаційна кампанія”, в моїй творчо-інтерпретаційній ментальності запанували дві негативні емоції. Одна з них — запитальна: невже й наша “євромайданова достойницька революція” доросла до подібних “переатестаційних” висот змужніння? Друга емоція — сумноконстатаційна. Подумалося, нічого дивного, все відбувається закономірно: дезінтелектуалізоване суспільство після двох недозрілих політичних революцій висунуло на політико-кратологічну арену недозрілу й погано мислячу еліту. А як можна тут інакше розмислювати?

Бравурно й не компетентно воювати з марксизмом, — з “однією з найбагатших інтелектуальних традицій усього світу” (за оцінкою такого “наскрізь буржуазного” політолога США, як **Джима Шарпа** [19, 42]), — хіба це не є хлоп'ячим донкіхотством?!!

Якихось десять місяців я перебував у борінні самим із собою, наодинці зі своїми контрадикційними запитанням й констатацією, — аж поки 3 березня 2016 р. Президент Комісії (тобто глава Уряду) Євросоюзу **Ж.-К. Юнкер** не урезонив усіх і вся: у найближчі 20–25 років “Україна точно не зможе вступити до лав НАТО та ЄС” [17]. З тих пір — впевненіше за попереднє — я став вслуховуватись у теситуру вже наведеної аргументації К. Реннера. Дійшов висновку: найголовнішим у ній є виокреслення трьох (основних) параметрів суто ідейно-політичного буття аналізованого **концепту ППФ**.

Із неприхованою впевненістю апіорі стверджую: бодай побіжна, без просторового аналізу аплікація “смыслеодуху” нижче наведених есенцій до сьгоднішніх реалій в Україні та, зокрема, до її так званого “європейського іміджу”, на жаль, підтвердить об'єктивну суворість наведеної вище оцінки очільника Уряду Євросоюзу та ще наочніше викаже недолугість й несвоечасність затіяної в країні антикомуністичної кампанії. Ось вони, ті параметри.

Перший параметр — внутрішньоконституційного характеру: після перших відносно помітних успіхів революції її лідери, як правило, ініціюють “**деідеологічний розрив** з темним минулим ... задля більш успішного просування [ім'ярек країни] до горизонтів ще не здійснених мрій попередніх поколінь...” [23, 63–64]. Звісно, класик К. Реннер мав на увазі позитивні проєкції у перспективі ім'ярек революції. Якщо ж перед очима отих лідерів у сьогоденних реаліях — одні негативи й поразки, а горизонти взагалі дедалі більше призатуманюються, — що ж тоді? Аналіз політичного досвіду тут переважно вказує лише на одну альтернативу — “якомога сміливіше очорнити минуле...”. Так і сталося з Україною на 25-му році її політико-державної Незалежності. Роздмухувана нині деідеологізаторська

кампанія, як зазначає публіцист **І. Шевчук**, “продиктована страхом властей перед “невідгідним порівнянням” куцих здобутків сьогоденної країни та рельєфних досягнень її попередниці, УРСР...” А відтак, висновує публіцист, “хибні ідеології” не варто “велемовно забороняти або ж трибуналами відправляти у небуття”. Найліпше з ними обійтися таким чином: “переконливими позитивними свідченнями на практиці довести собі й світу, що без них — краще” [20].

Другий параметр — зовнішньоінтенційного характеру: після вирішення в ім'ярек країні “основного питання будь-якої революції” — питання про характер новостворених гілок політичної влади, форми політичного правління країною, моделі політичного режиму й форми держави — після цього, на думку нових лідерів ім'ярек країни, — відкритий **К. Реннером** феномен “стає усепроникаючим, і перетинаючи державні кордони інших країн, переглядає світоглядні традиції сусідніх народів та стає етикою [політичної поведінки суб'єктів. — **І. В.**] минулих історичних епох” [23, 71–72].

Третій параметр — ледь не чисто політолого-етнологічного характеру: броунові (ніким не врядовувані збоку) ідейно-політичні посування суто **в багатонародному суспільстві** можуть набути позитивних рис і ефектів лише за умов утворення **квадрата співпрацюючих політичних інститутів** (політична держава, політичні партії, титульний народ-етнос та співвітчизняні меншинські народи-етноси), який (не надто “розхитуючи” загальнонародне уявлення про вже минулу історію рідної країни) міг би стати гарантом соціо-громадянського миру в багатонародному суспільстві. Це є настільки важливим ідеолого-політологічним питанням, що я виводжу його в окремі абзацові текстові періоди.

Перед правлячим політикумом (до речі, **поняття “правлячий політикум”** ввів до політологічного вжитку той самий К. Реннер ще у першому виданні (1918 р.) книги “Нація і держава”) коли-небудь та постане питання про спосіб доцільного розташування зазначених інститутів на відповідних позиціях умовного квадрата геополітичного простору

поліетнічної країни. Можливі дві моделі — (1) **квадратна фігура** з рівними сторонами та (2) **сферна/колоподібна фігура** з розташуванням інститутів по різних точках умовного квадрата геополітичного простору країни. В обох варіантах/моделях, підкреслював К. Реннер у тій самій книзі “Нація і держава”, але першого видання кінця 1918 р., держава не повинна претендувати на “безумовну керівну роль” у будь-яких політико-інституційних та ідеолого-політичних колізіях, “що колись можуть виникати”.

Тут, як-то кажуть, “стоп-кадр!” Невідомо, чи був знайомий К. Реннер з рукописом незавершеної книги **В. І. Леніна** “Держава і революція” (літо 1917 р.). Водночас немає сумніву в тому, що Ленін, критично прочитавши названу книгу здавна знайомого колеги, в катастрофо-революційних колізіях Росії того часу виявився, м'яко кажучи, роздратованим “ліберально-демократичним тоном” Реннера у викладі непересічного питання про можливість втручання/невтручання держави “в ідейно-політичне життя країни переможної революції”. “Класичний марксист” і “австромарксист ліберального толку” (не приховуючи давніх особистих та взаємних симпатій!) в ідейно-політичному сенсі розійшлися назавжди. Ця толерантна й досить прихована полеміка непомітно вийшла назовні: з тексту другої редакції (1939 р.) книги Реннера “Нація і держава” зникли процвітаючі й досі у нас сленги на кшталт “глава держави”, “державна особа”, “державна ідеологія”, “державницьке мислення” та ін., від яких євромайданівські елітники могли б і відмовитись...

Зроблю короткий історіолого-пізнавальний екскурс. Мало хто знає, що у всіх названих етатизмів (франц. *État* — держава, *étatisme* — державність) — одна історіолого-термінологічна генеза... У 1669 р. в Англії завершилася суто політична фаза буржуазної революції середини — другої половини XVII ст. З цього приводу лорд-спікер зробив заяву: “Віднині в Англії парламент — це й є держава”. Почувши це, сусідній король **Людовик XIV Бурбон** виголосив свій афоризм: “У Франції держава — це я!” Шість десятиліть потому, 1748 р., **Ш.-Л. Монтеск'є** у книзі

“Про дух законів”, коментуючи свій же **закон поділу політичних влад**, висунув до вжитку термін “глава держави”. Згодом уточнив: у сучасній йому монархічній Європі єдино беззаперечним главою держави був один лише Людовик XIV, — бо ж він (1) **правлінську** владу мав від Бога, а всі інші три влади — (2) **виконавську**, (3) **законодавчу** та (4) **судову** — вільний був сам і створити, і розподіляти між ними повноваження, і відмінити [15, 106].

Ще 170 років потому ця ідейно-теоретична каденція — у значно зредукованому вигляді — “стала каменем спотикання” між К. Реннером і В. І. Леніним у згаданій вище їхній полеміці 1918 року. За спогадами **П. Б. Струве** (у ті роки — лідер кадетської партії та професор Харківського університету), пригадавши французький афоризм XVII ст., Ленін вигукнув: “...А у нас держава — не персони, у нас держава — ми, народ!” Реннер, як уже зазначено, відрікся від означених етатизмів. Натомість відтоді вони безмежно запанували на російсько-радянських (тепер і пострадянських) просторах... Ось і подумалось: саме тут нашим “декомунізаторам” і можна було б — активніше та свідоміше! — “повоювати” з наведеними “ідеологічними ленінізмами”, а не з гранітними пам’ятниками...

Повернемось до реннерівських моделей “квадратної організації” політико-державної влади в багатонародній країні. В оперативних контекстах обох квадратних моделей в ролях “збудників/ініціантів” конфліктогенних політико-кратологічних ситуацій К. Реннер найчастіше вбачав два етнополітичні інститути: 1) **“провідний народ країни”** (це його термін 1939 р., мій термін 1990 р. — **“титульний народ-етнос країни”** — ним і буду надалі оперувати) і 2) **“партійно-лідерські кокуси із середовища меншинських народів країни”** (поняття “партійно-лідерський кокус” належить **М. Я. Острогорському**, 1898 р.). Головною причиною можливої конституації тих міжетнічних конфліктних ситуацій він називав “етичну міру та закононормативну дистанцію наближення різноієрархічно-статусних етносів до політико-державного цен-

тру країни” [23, 118]. (У дужках зазначу: в політолого-етнологічній галузі Реннер завжди обережно оперував поняттями “етика” і “норма”. Ось чому в його працях 20–40-х років ХХ ст. ми не зустрінемо таких недолугих етнотатизмів, як “державствуюча нація”, “державоутворюючий народ”, “державноконструктивна ідеологія”, “державноорієнтаційна мова” та інші пустодзвонні газетні сленги, які надто небезпечним чином вільно курсують інформаційним та геополітичним простором України у всі роки її політичної Незалежності та які, без сумніву, зумовили в ній нинішній кривавий політико-міжетнічний роздрай на східно-південних її периферіях.)

Певний час вказана міжетнічно інституційна каденція К. Реннера, здавалося б, досить справно “працювала”. Та й внутрішньокраїнова етносоціополітична ситуація тому сприяла: після розпаду (в 1918 р.) монархуальної та двоцентрової Австро-Угорщини в “одинарно-унітарній зверху донизу” країні (Австрії) відновили свою дію ідейно-політичні надбудовні концепції правової держави (**Тегеля**) та соціальної держави (**Л. фон Штайна**), внаслідок чого в народних низах комфортніше за попереднє стали почуватися соціал-демократична, ліберальна, аграрна і навіть комуністична партії.

Однак уже наприкінці 1930-х років (без сумніву, на тлі першої хвилі ідейно-політичної фашизації суспільного життя в деяких європейських країнах) “австрійська міжетносоціальна толеранція”, що з давніх пір входила в поговорку, почала давати збій: заворушилися італійські тирольці, судетські чехи, закарпатські роми, румунські саші-трансільванці та ін. К. Реннер відчув необхідність бодай часткового підживлення змісту свого **концепту ППФ**. Разом із давнім соратником **О. Бауером** вони у досить стислий термін відновили призабуту з початку ХХ ст. **ідею періодичної реанімації етико-культурного менталітету етнонацменшин багатонародної країни**. (Показово, що ця ідея — в досить досконалій теоретичній формі від **А. Степаненка** — потрапила до наукового легісламенту кількох інституційних документів УНР початку 1920-х років.)

Невдовзі політико-філософський світ Європи дізнався про появу на інтелектуальній арені *“концепції етнокультурної автономії нацменшин”*, а ще трохи згодом — і *“концепції етнопersonальної автономії нацменшин”*. (І знову показова річ: ідея етнокультурної автономії вдруге торкнулася українського ґрунту — вона ввійшла до теоретичного фундаменту Закону “Про національні меншини в Україні” від 25 червня 1992 р. Надалі про неї ... забули. Втретє вона торкнулася східноукраїнського ґрунту влітку 2012 р. — в одному “регіоналістичному” законопроекті з реанімації “суто на Донбасі” системи місцевого самоврядування — у псевдотеоретичній одежі від **В. Колісниченка** та вкупі із сумнозвісним законопроектом “про мови...”). Відомо, що сепаратистська акція “вдалася” лише почасти та тимчасово, а в наступному її цілком поховали у водовороті євромайданових подій кінця 2013 — початку 2014 рр.

Для **К. Реннера** сама по собі рідна етноавтономістська політологема в тамтешніх контекстах рубежу 20–30-х років ХХ ст. видавалася корисно вдалим *медіатором* (посередником) між титульним та меншинськими народами-етносами, з одного боку, та між політичною державою та всіма співвітчизняними народами-етносами країни — з другого. Але вже у березні 1938 р., під час “аншлюсу” Австрії, коли псевдокосмополітичні “верхні верстви” і титульного, і автономноменшинських народів-етносів групами стали переходити на бік окупантів, — тоді на Реннера “навалилися” психологічне розчарування й певно цілісна ідейно-політична криза. Ось тоді він “тремтячою рукою” (це його слова) відредагував свою стару (1899 р.) ідейну етносоціологічному: “Постулати нації й держави відносяться один до одного як квадрат до кола: квадратура кола ніким не знайдена. Так само ніколи не буде знайдена чудодійна формула, що усуне тертя між державою і націями” [23, 203–204]. Як відомо, більше цієї етнополітичної епістемі він не торкався.

У реаліях багатьох і багатьох революцій, у тому числі й українських ХХ й ХХІ ст., означені “тертя між державою і націями” (які досить часто пов’язані з різнотипними війнами

і зовнішніми агресіями) мали й матимуть місце. Не знаю, чи багато хто з дослідників шукав тої “формули усунення” означеного тертя. Певний час я цим займався і навесні 2008 р. дійшов висновку: в контексті обох (вказаних вище) реннерівських моделей організації “квадратури кола” — в самому його центрі та саме *в ролі медіатора між державою й усіма співвітчизняними народами-етносами слід “поставити” всеукраїнову етнополітичну націю* [5, 30].

Ілюстрацій до цього в політичній найновішій історії є вдосталь. А у нас?.. Я й досі вважаю, що влітку 2012 р. замість прийняття горезвісного “мовного закону” (від 3 липня), а також замість затівання пішохідної кампанії “Повстань, Україно!”, з тої ж пори розпочатої, — замість усього цього псевдореволюціонаризму та в якості “ерзац-з’їзду всеукраїнової політичної нації”, — слід було б скликати засідання “Всеукраїнського круглого столу”... Однак ні до, ні після того упущеного шансу наша куца інтелектом політична еліта над цим феноменом не замислилася... Перейменовувати міста й провулки, переіначувати “неблагозвучну термінологію” та скидати з п’єдесталів пам’ятники — далеко не найзначущі ідейно-політичні уроки з історії революцій усіх минулих політичних епох.

Частина II. На яких ідеолого-політологічних цінностях та орієнтаціях з минулого досвіду в ХХІ ст.

“спотикається” українська еліта?

Ставлю запитання: чому лідерські та урядові фігури — умовно констатованого тут — “ідеологічного сектору” нашої правлячої еліти так незграбно (і “невчасно”) “вляпалися” в ідейно-політичну історію поточного моменту? З першого ж підходу впадають в очі три причини. **Перша** полягає в тому, що вони та їхні “медійні експерт-оракули” ледь не навпомацки розуміються в структурі та логіці суспільного життя усемислимих соціолодських спільнот, не відаючи про те, *що є що* у трикутнику “країна — суспільство — держава”, “видоюючи свою копійчину” із надр суспільства за допомогою займаних (волею народу!) державних посад.

Друга причина полягає в тому, що їм не відомо, якими є спосіб творення суспільного життя та об'єктивна зумовленість цивілізаційного *висходження* країн, народів, суспільств і держав шаблями прогресу або ж, навпаки, їхнього *низходження* шаблями в регрес-напрямі. Інакше кажучи, їм не відомі такі політико-соціологічні матерії, як *“сфера суспільного життя людей”* та *“галузь суспільно-творчої діяльності людей”*, в надрах яких і виробляється олігархічна додаткова вартість, яка ними плекається. Ще менш їм відомо про те, що оті *сфери та галузі мають свої “ідеологічні сектори”*, які акумулюють ідейно-світоглядний смисл “сферного життя” та “галузевої діяльності” пересічних людей, якими, “як виявляється”, елітники мають урядовувати “кожний на своєму посту”.

Третя причина — ледь не найжахливіша: наші багатокласні еліти не відають про те, що вони та й *усі ми живемо в багатонародній країні...* У світі живе чотири тисячі народів-етносів, вони “розміщені” в 203 країнах, яких інде помилково ще називають “державами”. Елементарна арифметична операція оголить таку істину: в кожній умовно взятій країні проживає по двадцять народів-етносів, а в Україні, зокрема, — не *“умовно”, а реально й відчутно (станом на січень 2012 р.) проживають представники 152 народів планети.* Про ці реалії навіть у політикумному середовищі прозоро не відають...

Перечитав написане щодо причинників “небачення елітою ґрунту під ногами” (Б. Олійник) та запитав у соціологів: а як щодо цього ідуть справи в народних низах? На полях їхніх досліджень та без детального аналізу констатую: часову дистанцію від кінця жовтня 2013 р. (переддень Євромайдану) до кінця жовтня 2015 р. (місцеві політичні вибори) усю колізіоністику перипетійних майданових, донбаських, кримських зовнішньо-агресивних подій, з одного боку, та політичних виборів “верхнього рівня” (парламентські та президентські вибори 2014 р.) й нежартівливих євроінтеграційних конвульсій останнього часу, з другого, — усю цю політологемну мішанину у світоглядній призмі *концепту ППФ* характеризує якась

фантазмагорична сліпота і політико-кратологічних верхів, і відомих ними народних низів. Це цілком “безбарвна” сліпота стосовно того, (1) хто ми є та (2) в якому світі живемо, (3) що маємо негайно (та для себе ж!) робити й (4) куди нам слід далі рухатись. **Євангеліст Матвій** застеріг би: при подібній сліпоті і верхів, і низів країна поступово наближається до краю тартарарської прірви. Чи це єдиний, суто український казус?..

На шляху від Минулого (через поле Сьогодення) до Майбутнього кожний народ має послідовно відповісти на три доле-носні та “проклятуці політичні запитання” (Р. Лашенко): “Хто ж винен [у наших негараздах]?”, “Що робити далі?”, “Коли ж [й для нас] настане світлий день?” Наша біда в тому, що політико-кратологічні еліти (п’ять президентських каденцій, вісім парламентських легіслатур і двадцять урядів) чверть століття опонують одне одному, тупцюють на місці, а опинившись на краю євангельської прірви, всує волають в ефір, фактично відповідаючи на одне й те саме “проклятуще запитання”: Та хто ж таки винен в наших негараздах? Навесні 2015 р. могло статися й таке: опинившись на краю тої прірви, група народних висуванців на правління країною раптом прозріла: “Так ось же вона, винуватиця всьому — це клята комуністична ідеологія!..”

Все могло б статися принципово інакше у по-справжньому цивілізованій країні, де різнорівневі еліти та й пересічні люди мають/мали можливість — старанно та для себе! — вчитися в (умовно тут не мною названих) *“внутрішній класичній гуманітарній школі”*, а суто політична еліта — ще й у *“всесвітній школі ідеолого-політичного досвіду”*... І що ж у підсумку сталося б з окремою особою? На думку великих педагогів першої половини XIX ст. **І.-Г. Пестолоцці** (“Лебедина пісня”, 1826 р.) та **А. В. Дистервега** (“Керівництво для німецьких вчителів”, 1835 р.), у кількісно-якісному сенсі в тих елітних/пересічних осіб *мозок* став би об’ємнішим, *розум* — світлішим, *інтелект* — глибшим. Не важко собі уявити суспільно значущий підсумок напруженого навчання 30-мільйонної країни на стадіях від 1-го до 5-го родоколіна

(на одне “навчальне коліно” ці вчені виділяли 30 років): у родоколінному ряду від сина до прапрадіда, тобто через 150 років, ця країна має шанс стати цілком цивілізованою макроспільнотою у тому сенсі, що кожна доросла людина віком від 15 до 45 років має можливість виробити собі оптимальний **об’ємний мозок, світлий розум і глибокий інтелект**.

Таку соціолого-педагогічну епістему взяли до уваги (і сутнісно екстраполювали на проблематику моєї статті) видатні цивілізаціоністи росіянин **Ф. Ф. Маргенс** (“Міжнародне право цивілізованих народів”, 1882 р.) і британець **А. Дж. Тойнбі** (“Осягнення історії”, 30–60-ті роки ХХ ст.). Незалежно один від одного обидва дійшли висновку: у тій країні, де еліти — “вперто та для себе” — вчаться в умовно названих вище школах, за 150 років мінімум один раз вибухає всесвітньої значущості революція, яка формулює загальноцивілізаційні уроки та ціннісні орієнтації для інших народів, країн і держав.

У цьому зв’язку знаходжу резонним наступне завдання для себе: з **ПФ**-арсеналу названих вище Великих Революцій відкрystalізувати (“висікти”) по кілька ідеолого-політологічних цінностей та орієнтацій, які — для сусідніх і дальніх країн, а головню, для нинішньої України — об’єктивно послуговували б позитивними та негативними уроками, аналогіями, аналітичними референціями, “натяк-підказками”, “застережними заповідями” тощо. Самі по собі мої синтези з досвіду означених революцій жодним чином не є якимись “повчаннями”, а є лише певно світоглядними ідеологемами та нерозгорнутими теоретичними епістемами. В окремих випадках мої синтези — це натякувальні етичні максими політико-застережного характеру на давньолатинський манер: “*De te fabula naratur*” (у вільному перекладі: “Будь обережним, це може стосуватися й тебе!”).

В усіх випадках, колізіях і казусах я намагатимусь “гнути свою лінію”: віднайшовши в арсеналі якоїсь революції варту уваги для сучасності теоретичну цінність (ідею, думку, незвичну точку зору, концепцію тощо), прагнутиму виявити їхні транзиції до сьогоденного політологемного потенціалу сучасної науки.

Навіть і за тих умов, що “в непристойних обставинах” нашого вжитку ім’ярек ідеолого-політичну цінність “і рідна мати не впізнала б”, — у такій колізії **К. Реннер** радив ту цінність не принижувати і не піддавати забуттю. Зокрема, він радив: “Залиште її майбутньому, бо ж не виключено, що нащадки виявляться розумнішими за нас...” [23, 219]. І я так гадаю...

1. З арсеналу Великої Англійської революції (1642–1701 рр.)

На шляху від “зухвалоного повстання” **О. Кромвеля** 1642 р. (початок 1-ї громадянської війни в Англії) до прийняття парламентом у 1701 р. “Акта про престолонаслідування...” ця — “перша у світі процесно-епохальна революція піввікової політико-творчої тривалості...” [2, 11] відкрила й своєрідну еру ідеолого-політологічних новацій у соціальних науках. У політичній науці тоді ще й власного імені не було (по-сучасному — “політичною наукою” та “наукою урядування” — її назвуть лише американці у 1787 р. [18, 39, 178]). Однак протягом вже означеного революційного процесу, поступово та стихійно, самонарощувався “комунікаційно-будівельний матеріал” науки — її **понятійно-термінологічний апарат**, її провідні на той час **конструкт-ідеї** та й цілісні **теоретичні концепти**. Вкажу лише на деякі з них — радше на ті, що кореспондуються з потенціалом **концепту ПФ** та, нехай і у викривленому стані, “дожили” до наших днів.

Наприкінці 1640-х років, у піковій точці 2-ї громадянської війни (1648 р.) О. Кромвель напружено (та на письмі) розроблював дві теоретичні стратагеми у запитально-презумовній формі: а) як найкраще слід реструктурувати парламентські збройні сили з метою зміцнення кордонів країни та й взагалі — надійного забезпечення захисту здобутків “**політичної армії революції**”, а також б) чи не варто відкрystalізувати з числа “мирних професіоналів, які тимчасово опинилися озброєними парламентаріями”, “кадровий кістяк **революційного Уряду**”?

Історія розпорядилася таким чином, що ідея **необхідності захисту завоювань революції** і поняття “**політична армія рево-**

люція” й “революційний Уряд” — усі три англійські ідеологемні новели докотилися й до Центрально-Східної Європи. У тому ж таки 1648 р. котрась із новел (невідомо, якою мірою виразності) “прозвучала” в маловивченому “діалозі” **О. Кромвеля** з **Б. Хмельницьким**, а 270 років опісля усі три англійські ідеологеми послугували фундаментом цілісно розробленої та **світові відомої теорії соціальної революції В. І. Леніна**. Напевно, нікому не дано забувати й ленінський **політичний закон**: “Лише та революція чогось варта, яка вміє себе захищати” (1918 р.). Саме за сьогоднішніх умов нашому правлячому політикуму не слід нехтувати смислами названих англо-російських ідеологем.

Сорокарічні (1648–1689) перипетії у трикутнику “(1) ліквідація монархії – (2) республіканська диктатура – (3) реставрація (обмеженої) монархії” надзвичайно динамізували англійське політичне мислення, і на порядку денному до обговорення (в лавах парламенту й армії, в університетах та на церковних кафедрах) постала соціологічна тріада: “держава – людина – громадянин”. У центрі світоглядно-теоретичного дискурсу опинився **Томас Гоббс**. У низці праць 50–60-х років XVII ст. (“Про тіло”, “Про людину”, “Про громадянина”, два видання “Левіафана” та ін.) він кожен стовпець тріади “одягнув у політичну форму”, — і перед вселюдською думкою вперше з’явилися ідеологеми “**політична особа**”, “**політичний громадянин**” і — найнезвичайніше для того часу — поняття “**політична держава**”. У цих новаторських потугах Гоббса з-за кордону підтримували **А. Рішельє** (“Політико-державницькі максими”, 1637 р.), **Р. Декарт** (“Метафізичні розмисли”, 1639–1641 рр.), **Б. Спіноза** (“Теологічно-політичний трактат”, 1670 р.) тощо.

Ідеологема “політична держава” не на жарт збурила усі суспільні верстви та — особливо “зацікавленим чином” — політико-кратологічні кола. Т. Гоббс вимушений був розлогіше, ніж зазвичай, прояснити давнішній свій ідеолого-політологічний задум. І невдовзі у другому, латинському виданні трактату “Левіафан” (1668 р.) він зазначав: “...Добровільна угода людей підкоритись одній людині або й

цілому зібранню людей з надією на те, що та людина або ж те зібрання зуміють захистити їх проти усіх інших, — ...подібне установаження може бути назване **політичною державою...**” [11, 197]. Надалі цю змістовно багату **ПФ** підтримували та з користю для всесвітньої політичної науки інтерпретували **Г. Болінброк**, **Ш.-Л. Монтеск’є**, **Дж. Джей**, **Гегель**, **К. Маркс**, **К. Каутський**, **М. Вебер** та інші світила, — доки 1918 р. В. І. Ленін — за вказаних уже обставин у полемізі з К. Реннером — не “припинив її прояснюючий світові голови політ” (**Г. В. Плеханов**), урезонивши її заміну на “народну державу”, “пролетарську державу”, “державу трудящих” тощо.

У період між двома світовими війнами XX ст. у науково нейтральних колах багатьох країн на захист позиції В. І. Леніна видатні світила (**Дж. Бернал**, **Ф. Жоліо-Кюрі**, **Р. Ролан**, **Б. Рассел**, **А. Жід** та ін.) досить часто просто нагадували автентичну тезу й самого Гоббса: у разі послаблення контролю низоволюдських громад над будь-якими властями держава поступово самопідноситься над суспільством і починає “системно” його пригнічувати — аж до тої rischi, доки в народних низах не розгортається перманентна “війна всіх проти всіх”. Основною причиною стає відсутність у суспільстві надійної та гуманної політичної влади, яка здатна захищати саме життя людини як такої [11, 152–154]. Через три з половиною століть теза Гоббса у нас дістала ще одну негативну ілюстрацію — феномен/факт цілковитої беззахисності фундаментальних прав і свобод людини в суверенній Україні: беззастережне та системне їх порушення, вважає **С. Шевчук**, перетворює нами ж створену державу “на сучасного Левіафана з усіма його модифікаціями та проявами” [21, 38].

Повернуся до Англії останньої третини років XVII ст. Зазвичай, соціальні революції зачинаються в економічній сфері, певний час латентно дозрівають в етноісторичній сфері, затим “хвилястими поривами” починають потрясати політичну сферу. “Час економічної сфери” (“англійську промислову революцію”) історія відклала майже на сто п’ятдесят років у перспективу. “Час етноісторичної

сфери” (попри те, що королівство було “перенавантажене” етновибуховим матеріалом: метропольна Англія була буквально “зажата” трьома “внутрішніми” колоніями — Шотландією, Уелльсом та Ірландією) теж настане в досить далекій перспективі: надворі дедалі відчутніше почав лунати “час політичної сфери”...

Особливістю періоду після протекторату О. Кромвеля (1660 р.) та до настання фази “Славетної революції” (1689 р.) стала одна обставина: суспільство на всіх соціальних рівнях буквально “захлиналися” у дискусіях навколо політологемі Т. Гоббса “політична держава”. Активно велися дискусії в координатах диалогій “парламент – уряд”, “монарх – суспільні громади”, “партії – армія”, “багаті – бідні” тощо. На поверхню дедалі чіткіше проступав **концепт “форма політичного правління країною”**. На якийсь час Гоббс втік за кордон...

Найбільш талановитим інтерпретатором концепту, та ще за умов фізичної відсутності автора, виявився **Джон Лок** — об’єктивний виразник середнього класу, апологет політичної системи, що склалася після перемоги “Славетної революції”. Вагомий комплекс ідеолого-політичних цінностей означеного гатунку та перспективних орієнтацій “на задану тему” в період з 1679 по 1690 р. Лок засадував у трьох своїх трактатах про громадянське управління, політичне правління та про людський розум. Основна його теза така: в конституційній монархії найліпшою є **форма двопартійного парламентського урядування країною**.

Потрійний ідеолого-політологічний, немов за **ПФ** К. Реннера, підсумок цим дискусіям містився у двох специфічних джерелах. По-перше, підсумок був “зашифрованим” у формулі “Монарх панує, але не править” — політологемі із “Акта про подальше обмеження влади монарха та найкращій охороні прав і свобод підданого” (1701 р.), за логікою якого й досі політично правлять Великобританією. По-друге, у формулі того ж таки “Акта...” вперше у світі згадувалося про феномен “прав і свобод [людини як такої]”. У майбутньому феномен перекочував до Франції 1789 р.,

а в нашій політичній історії про нього згадали лише 1996 р. (розділ II Конституції України). По-третє, своєрідний філософсько-гуманістичний підсумок цілій дискусії сформулював поет **А. Поуп** у памфлетній “Епістолі–III” від 1727 р.: “...Якою б найкращою не була визнана форма правління, її не досить задля того, щоб зробити народ щасливим, якщо вона не знаходиться в руках чесних людей” [1, 522]. Якщо б ця епістема дійшла й до вух наших правлінських елітників, забули б вони про завдання деідеологізації країни?..

2. З арсеналу Американської революції кінця XVIII ст.

Про те, що США в соціально-економічному сенсі — це грандіозне творіння великих народів-трударів, відомо здавна. Бо ж усім на видноті матеріально-речові достоти різноетнічних американців **у двох базових сферах життя** в цій країні — етнічній та економічній. Там діє принцип жорсткої детермінації: що посієш, те й пожнеш. Менш відома специфіка взаємозапіднення “витворами” інституційних та ідеологічних секторів інших трьох надбудовних сфер життя — політичної, духовної, культурної. Саме завдяки цьому США й виявилися унікальною у світі цивілізованою спільнотою. Окремо виділяю екстремної значущості акцент: саме завдяки повному нерозумінню лідерами правлячого політикуму сьогоденної України цієї ідеолого-політологічної матерії (сиріч, тих же самосмислів концепту **ПФ**), саме через це ані звідки з’явився на арені — як фольклорний Пилип з конопель! — Falz-факт “ідеологічної декомунізації країни”.

Ad hoc заторкуваній матерії та в якості позитивної рефлексії на американський прецедент і негативної рефлексії на український прецедент надам короткий теоретичний начерк на умовну тему: **ідеолого-політологічний зміст основних сфер суспільного життя людей** (до рефлексій на полях цієї теми я ще повернуся). Детальний науковий концепт мною викладено у двох виданнях — 1994 р. та 2011 р. [4, 63–68; 6, 54–59].

У будь-якій країні суспільство, як і всі його сфери людського буття, має принципово однакову конструкцію, освітлювану на-

уюю та ідеологією [6, 77–78]. Це наступні сектори:

а) теоретично осмислені науковцями **відносини** людей з приводу усього того, що, в контекстах цієї сфери, їх найбільш пекуче хвилює у поточний момент. Відносини людей, як правило, складаються стихійно й повільно, за винятком політико-економічних кризових ситуацій, воєнзовнішніх агресій, внутрішньодозрілих політичних революцій, техногенних соціоприродних катаклізмів та інших соціально-політичних і природничих екстрем;

б) свідомо створювані людьми **соціальні інститути**, які регулюють та імпульсують до подальшого розвитку різноманітні відносини людей в усіх сферах і галузях життя. Інституцієтворення не є стихійною справою, навпаки: просвітною волею історико-соціальних суб'єктів інститути створюються (“виникають”) й активізуються саме під час названих вище різноманітних екстрем. Найбільш динамічними та творчоплідними в будь-якій країні є інститути державно-управлінські, праворегуляторні, політико-організаційні, регіонально-муніципальні, етико-культурні тощо, — і саме ті, що невпинно продукують дедалі нові проекти та орієнтири цивілізаційного поступу цієї країни;

в) розроблювана соціогуманітарними науковцями та “привнесена ззовні” в народні низи як подвійне етико-духовне явище **ідеологія**, яку я потрактовую як систему поглядів людини на свої відносини та інститути будь-якої сфери та галузі життя країни, народу, суспільства [6, 106–132].

Вічних ідеологій не існує. При зміні політико-формаційного устрою ім'ярек країни “безмотивно” змінюється й ім'ярек ідеологія. Коли ж до кратологічного керма в цій країні, шляхом політичної революції або ж радикальної соціальної реформи, приходять нові (чи й частково нові) політичні сили, природним виявляється їхнє прагнення “де в чому переглянути” змістосенс попередньої домінуючої ідеології в якості надбудовного суспільного світогляду, а то й “докорінно від нього відмовитись”. Так, приблизно, і в суверенній Україні відбувалося двічі, — на початку

1990-х років (ліберально-романтичні демократи *contra* “комуно-соціалістичних ретроградів”) та навесні 2015 р. (євромайданівські олігархи *contra* “прихованої комуноідеологічної гідри”).

І знову *ad hoc* — повернемося до вище лише пунктирно позначеної ідеолого-політологічної специфіки соціопроектного створення політично цілісного буття США. Що й називається, — не маючи намірів “відкрити свою Америку”, — я сконцентруюся лише на кількох **ПІФ**-ідеях, які не досить часто обговорюють у нашій науковій літературі.

Перший момент тої специфіки мені вбачається в умілій постановці грамотними лідерами Американської революції питання про ідеолого-політологічний образ політичної надбудови новоствореної країни. Принципово важливо те, що “батьки нової Америки” на багату ідеями та праксеологічними смислами політичну теорію **Ш.-Л. Монтеск'є** (під пильною їхньою увагою, зокрема, перебувала його книга “Про дух законів”, 1748 р.) одразу ж “накинули” струнку інституційну структуру політичної системи. В роки останньої третини XVIII ст., коли деякі просвітні російські елітники — політики й вчені — ще блукали тенетами передпросвітної епохи, у жовтні 1787 р. 30-річний **Александр Гамільтон** (у “Федералісті № 9”) компетентно заговорив про елементну її компоненту. До політичної системи, вперше у світі констатував він, слід віднести такі інститути: це (1) державні органи з апіорі поділеними політичними повноваженнями; (2) “законодавчо взаємообмежені гілки влади”; (3) народно-депутатське представництво в парламенті (конгресі); (4) чітка республіканська форма політичного правління країною; (5) “народна система громадянського [само]врядування”; (6) політично незаангажований суд; (7) внутрішні та зовнішні запобіжники політичної безпеки країни тощо [18, 39].

Цим багатим уже на той момент ідеолого-політологічним потенціалом, заключав Гамільтон у “Федералісті № 1”, народ США “дістав можливість своєю поведінкою та своїм прикладом дати відповідь на важливе запитання: чи справді людські спільноти здатні

запроваджувати добре врядування за власним розумом і вибором, або ж вони назавжди приречені залежати в своїх політичних установах від випадку й сили?” [18, 3].

Другий момент специфіки повертає нас обличчям до низовонародного фундаменту країни з нежартівливим запитанням: а чи може той фундамент витримати вагу подібної політико-правової надбудови? Отож тим моментом специфіки я б назвав небачене до того часу явище — поступове і стихійне (що тривало більш як 250 років) соціоетнічне синтезування представників кількох сотень народів-етносів світу “в цілісно єдине **народне політичне тіло**”, яке на якомусь етапі стало “єдиною [політичною] нацією і в мирі, і у війні...” (це констатація одного з “батьків Америки”, **Джона Джея** [18, 8]).

І надлі, додавав Гальмільтон, народ має шанс перебувати у статусі “цілісного політичного тіла” лише в тому разі, якщо в країні тривалий час в руках Уряду буде меч, Парламенту — гаманець, а Суду — мудрість [18, 395]. Наводячи паралель до нашої країни, із сумом можна констатувати, що народ ніяк не сконститується в оте “цілісне політичне тіло” через те, що вже на початку 1990-х років під час перших відповідальних політичних електоралій він став висувати на правління/управління/самоврядування таку еліту, яка завзято та із самого низу прямує до “парламентського гаманця”, не боячись ані “урядового меча”, ані “суддівської мудрості”. А це не позбавляє нас можливості констатувати, що коротко проаналізований американський **ПФ** ще довго-довго може перебувати у статусі унікального.

У чому ж його унікальність? Найпоказовішим для усього світу акцент полягає в наступному: оте американське “народне політичне тіло” самоконституювалося здебільшого без застосування суб’єктивно та ззовні корелійованих політико-пресових дій та утисків, ідеолого-психологічних впливів і заангажованих релігійних війн. Яким же тоді чином цей “проект” зреалізувався з такою переконливою силою? — можна запитати. Відповідь проста, як істина, — **наполегливою працею на себе** різноетнічних походженців

Америци **в усіх внутрішніх сферах і галузях свого суспільного життя**. Це я вважаю **третім та найбільш сутнісним моментом ПФ-специфіки**, що розглядається.

Люди не люблять, коли їх силою організують “на щасливе життя”, та ще й “у майбутньому”. Найбільш просторову та гуманістично зорієнтовану **ПФ-концепцію** перетворення людей на щасливих жителів країни і свідомих політичних громадян виробив **Бенджамін Франклін**. Його окремі щодо цього настанови — та в аплікаціях до реалій кінця XVIII ст. — просто вражають. Наприклад, він вважав, що у своїх буденних та соціогромадянських справах трудящі люди (1) завше мають перебувати “у стані щасливої помірності” та ще й, бажано, (2) на засадах ідеї самоврядування (“*home rule*”); йому, за його ж визнанням, (3) завше приємним було прохання творчих людей “не заважати [їм] робити свою справу (“*laissez nous faire...*”); він часто наштовхувався на випадки, коли (4) люди не люблять “управління над собою без належної старанності”; зрештою, (5) його лякав “страхотливий натовп невігласних людей у масі, де багато голів та мало мізків” [13, 249, 250, 253, 254]. Якби хто запитав про моє ставлення до деяких пунктів цього мікрокатехізисного компендіуму, відповів би так. По-перше, не сприймаю безвідповідальних правителів/управлінців наді мною та країною, по-друге, мою пам’ять і досі лякає той “натовп невігласних людей”, які в січні-лютому 2014 р. знищили найцінніший з радянських часів **ПФ — систему політичного правління країною з єдиного центру**. Придивимося до політичного досвіду останніх двох років: правовий хаос, злиденність, безкінечні вибори, євроілюзії, “системні” спікеріади та прем’єріади, апокаліпсична війна на Сході тощо — це все і є наслідком “безголового та безмізкового” революціонізму невігласних людей на майданах, посадах, трибунах...

Вселюдська політична наука назавше вдячна іншому великому вченому, американському політичному кротологу **Джону Адамсу**. Мінімум за дві теоретичні новели: 1) за засадування принципу/системи “стримувань і противаг” (“*checks and balances*”) у співвід-

ношеннях гілок політичної влади та 2) за право носіїв теоретичного знання (політологів, дослідницьких аналітиків) рекомендувати властям діяти на практиці за їхніми вимогами у законотворчих формах політичного експерименту (третомна монографія “На захист конституцій урядовуючої влади в США”, 1787–1788 рр.). Перша новела Адамса дійшла до українського ґрунту у формі конституційної вимоги про поділ політичних влад (ст. 6 Конституції України). Друга новела стихійно втілилася в унікальному казусі від травня 1993 р., коли парламент на вимогу Прем’єра **Л. Д. Кучми** надав йому “короткотермінове право на експеримент” з розбудови в країні “такого суспільства, яке Уряду замовить парламент”. До реалізації цього “експериментального унікуму” й я мав певно віддалене відношення [8].

Подібні ж до американського прецеденти — бодай “в обсязі двох третин” свого потенціалу — були апробовані в ХХ ст. в СРСР та Китаї. Обидві ці гігантські багатонародні країни (у кожній проживало, а тепер у Росії, Китаї та Індії проживає по 500 представників народів-етносів світу) важко долали шлях до реалізації кінцевої мети своїх однотипних соціальних революцій. В обох країнах рельєфно спрацював негативний політико-суб’єктивний фактор, який складався з двох дуалітетів — “диктатор і правляча партія” *contra* слабо зорганізованого дуалітету “ідейні дисиденти й прагматичні стихійні реформатори”.

В обох країнах так і не створилося єдинопілісне “народне політичне тіло” та своєчасно не були дореформовані основні сфери та галузі суспільного життя, особливо політична та етноісторична сфери. Однак Китай переорієнтувався наприкінці 1970-х років, коли в ньому спрацював “феномен реформатора **Ден Сяопіна**”. СРСР не встиг переорієнтуватися і сконав десятиліття потому у боротьбі з **ПФ**-антиідеями та **ПФ**-антиреформами.

Було б грішно сказати, що бодай один із вказаних **моментів американської специфіки** не торкнувся українського ґрунту. Ні, окремі аспекти останніх праксеологем “зазвучали” в конституційних контекстах 1996 р.,

наприклад, у Преамбулі Конституції оте “етнополітичне тіло” трохи незграбно поіменовано “українським народом” в якості якоїсь “синтезної суми” “громадян усіх національностей”. А в ст. 5 Конституції отой народ названо “єдиним джерелом влади” та “носієм суверенітету України”. Невеличкий, а все ж таки корисний урок нами від Америки ХVІІІ ст. сприйнято.

Усе було б більш-менш терпимо, якби більш солідним та науково засадованим чином були визначені **політико-правові засади** ферментування того “народного тіла”. Щонайменш, як у США вказаної політичної епохи: там єдинонародне тіло **зверху** скріплене монолітною політичною системою, а **внизу** базоване міцною економічною системою.

А у нас? За часів *pro*-В. Юценка (етапу помаранчевої революції) той засіб йменувався “розведенням офіційної влади й приватного бізнесу”. У підсумку ледь не все вийшло “з точністю до навпаки”: олігархи стали владою, політична й економічна системи знищені, а народ — на злиденному дні та в обстановці гоббсівської “війни всіх проти всіх”. За часів же *contra*-В. Януковича (етапу євромайданової революції) тим засобом визначили “українську державну мову, обов’язкову для всіх”. У підсумку країна розкололась майже навпіл — на “бандерівських західняків” та “східно-південних сепаратистів”. Лідери цих груп “по-своєму справжніх патріотів” — О. Тягнибок і В. Колісниченко — це амбітники, “які сподіваються на власне звеличення через негаразди й заворушення у власній країні” (це оцінка А. Гамільтона [18, 4]). Напевно, на час вони фізично відійшли в тінь, а фактично ними інспірована “східна гібридна війна” вже два роки поспіль приносить зростаючі багатотисячні потоки людських жертв. Наведена вище оцінка американського лідера нашим псевдопатріотам досить до лица...

Більшість із названих вище уроків та позитивних настанов Американської революції сучасна Україна сприйняла 250 років потому і, природно, опосередкованим чином у призмі досвіду інших двох революцій — Французької та, опосередковано та епізодично, Російсько-Радянської. Між революціями ХVІІ,

XVIII, XIX й XX ст. та українськими революціями XXI ст. пролягла низка різносенсових дистанцій геополітичного, політико-типологічного, економіко-формаційного, часового характеру та інших аналітичних рівнів.

3. З арсеналу Великої Французької революції кінця XVIII – початку XIX ст.

Англійська революція завершила еру Середньовіччя в Європі та відкрила перші підходи до Нового Часу. Американська революція відкрила епоху вселюдської Просвіти, а Французька заклала перші щаблі Лібертинського періоду вже чітко європейської Просвіти. У центрі цього якісного стрибка перебуває унікальний ППФ – “свобода [пересічної] людини та політичного громадянина”. Це перший пріоритет Французького Лібертинства (*liberté* – свобода).

З огляду на сьогоднішній “рідний досвід” варварських плювків у своє ж минуле, маю вклонитися отим поки що не названим Великим Французам за те, що вони, один раз сформулювавши належні аксіологізми своїм королям-абсолютистам, прем’єр-кардиналам, кинджальним авантюристам та “дворянам шпаги”, надалі більше своє минуле не паплюжили, не переглядали своє ставлення до науково-ідейних підвалин “старого порядку”, не скидали з кам’яних постаментів політичних вождів та ідейних кумирів минувшини. У цьому мені вбачається другий за значущістю ППФ-пріоритет Французької революції.

Оскільки в об’єктивних підвалинах **феномену декомунізації** лежить тріада радянських ідейних явищ – “**ідеологія**” (комуністична ідеологія) – “**наука**” (науковий комунізм) – “**світогляд**” (марксистсько-ленінське світобачення), то я намагатимусь вимальовувати собі оказію винайдення/виявлення в політико-духовній еволюції людства (головним чином – європейського його сегмента) таких **ментес-буттійних локусів**, де тільки-но вказана тріада (без “комуністичного начиння”) життєдіяла в органічній взаємодії вище вказаних своїх структурних елементів. У найбільш чіткому вигляді подібний політико-ідеологічний локус вперше у всесвітній історії у своїй цілісності відкрystalізувався у Франції на рубежі XVIII і XIX ст.

В його політико-ідейному центрі опинився **Наполеон I Бонапарте**. Навколо нього й стали створюватися численні та справжні реннерівські ППФ-колізії. Вдумаємось у сенсозміст кількох його творчо-ідеологізаторських кроків:

а) 1793 р. на балконі паризького будинку він помітив гасло з пожовклими літерами, що склалися в слова: “свобода – рівність – братерство”. Про себе він тут же замінив слово “братерство” на слово “власність”. Якийсь час обдумував цю понятійно-смыслову “рокіровку”, а до питання загалом повернувся через три роки;

б) 1796 р. маловідомих йому авторів зазначеного тріадного гасла обізвав “ідеологістами”, а трохи пізніше – “вченими, які дурять голову людям” [14, 8];

в) 1800 р. порадив “економічному ідеологісту” професору **Деспюту де Трасі** написати “для сучасників і нащадків щось подібне до підручника з ідеологічних питань” (підручник **де Трасі** “Елементи ідеології” вийшов друком 1801 р.);

г) 1802 р. на адресу **Е.-Ж. Сійєса** (політолога, економіста, парламентарія, співавтора “Декларації прав людини і громадянина” та члена Директорії) розпорядився створити “**Інститут ідеології**” (він потім стане його директором), а самого себе Наполеон звелів записати “членом Інституту ідеології під № 1”. Більше того, під час другої воєнної кампанії (1804–1814 рр.) він гордовито йменував себе так: “Наполеон I – імператор Франції та член Інституту ідеології”;

д) 1804 р., обмізкувавши різні “ідеологізми” навколо названої тріади, та особливо затемненого сенсу свого акта із заміни абстрактного “братерства” на конкретницьку “власність”, Наполеон прискіпливо та напружено (протягом чотирьох місяців) на всьому означеному “матеріалі” написав знаменитий, що діє й до сьогодні, “Цивільний Кодекс”, який, за оцінками сучасників, “економіко-ідейним чином переорав не лише Францію, а й усю Європу до Вісли й Дунаю” [7, 27–28]. До речі, в мемуарно-екзильних коментарях Наполеона до свого Кодексу вперше були вжиті поняття “власність як ринково-гос-

подарський інститут”, “ідейно-світоглядний процес” та “економістична ідеологія”.

Однак повернемося до самих генез ідеологічного-наукового новаторства Наполеона в політичній сфері. Ставши консулом, потім імператором, на чолі великої армії він розпочав амбітний процес “переорювання Європи”, звільнення європейських народів від феодално-кріпосницьких варваризмів. А тим часом аналітичною головою й “недремним оком” він прискіпливо аксіологічним чином спостерігав за тим, як “працюють”, та чи й взагалі “працюють” його соціально-політичні творіння — “Інститут ідеології” та “Цивільний Кодекс”.

Тут-то Наполеону відкрилася цілісна й досить позитивна несподіванка. Ще на рубежі XVIII і XX ст. **Д. де Трасі** сформулював тезу про те, що наука й ідеологія виходять з одного “матеріального джерела” — із **мислячого та чутливого людського мозку**. Він навіть насмілився переінакшити щодо цього Декарта (“Якщо я мислю, значить, я існую”): “Якщо я відчуваю, значить, я існую” [22, 201]. Наприкінці 1804 р. на “вузькій нараді трьох” (Наполеон, де Трасі, Е.-Ж. Сійєс) вирішили: звернути увагу всіх інститутських ідеологів, членів Французької Академії та університетської професури країни на істину, яка щойно відкрystalізувалася: “...наука базується на теоретичному мисленні, а ідеологія — на світоглядних почуттях, досить часто — ілюзорних, а в політиці — нерідко й просто утопічних” [22, 208].

Того ж разу Е.-Ж. Сійєс проінформував Наполеона про те, що в Інституті серед ідеологів побутує набагато більше “чутливих кар’єристів”, аніж “науково мислячих професіоналів”. Більше того, оті “кар’єрні службовці” виявляли надто чітке прагнення “будь-що увійти у владні структури”, відтісняючи від експертно-політичної роботи “писучих” професіоналів. Імператор миттєво зреагував, волонтарно звелівши “балакучих ідеологів” негайно відсторонити від участі “в практично політичних справах”. Ось тоді в анонімній полемічній статті він і написав наведені вище “оціночні” слова: “...деякі ідеологи — це вчені, які дурять людям голови”. З приводу всієї цієї повчальної колізії **С. Г. Кара-Мурза** заува-

жує на адресу сучасних російських ідеологів і політиків (я гадаю, що це цілком стосується й українських ідеологів і політиків): мовляв, дарма наші керманічі й ідеологи не читають Наполеона... [14, 8]. А щό та кого вони читають взагалі?..

Попри все це, цих знаменитих Великих Французів перманентно цікавила доля двох своїх ідейно-політичних феноменів — взаємозапіднюючої **ідеології** й **науки** та їхнього інтегратора — **Інституту ідеології**. Після провалу “російської кампанії Наполеона” в усій Європі почали цікавитись поточною долею “науки” та “ідеології” в тріадній єдності з “політикою” — на фоні загального похвавлення внутрішнього життя Франції. Ця інфлюенція передалася й геніальному науковому ідеологу **К. А. де Сен-Сімону**. 1813 року він вперше в Європі заговорив про необхідність “застосування загальної наукової теорії до політичної науки” [16, 221].

До початку XIX ст. **політична наука** в європейських університетах розвивалася, як правило, “у співдружності” з теологією, а в деяких німецьких вузах — в якості окремого підрозділу галузевих наук логіки та права. Досі невідомо, з чиєї ініціативи (тільки не Наполеона, йому в ті роки та аж до заслання 1814 р. “було не до науки...”) Інститут ідеології було реорганізовано на Вищу школу політичних наук (перша згадка про це належить до 1832 р.). З середини XIX ст. **поняття “політична наука”** почало кочувати Європою, Китаєм, Південною Африкою та Австралією, лише на початку XX ст. дійшло й до Росії. Після нетривалого етапу суто академічного “визнання” її вже у 1920-х роках було заборонено в якості “прозорої вуалі для ідеологічних повій всесвітньої буржуазії” (**А. А. Жданов** [22, 69–70]). У першій половині 1980-х років у Москві в Академії суспільних наук при ЦК КПРС відкрили “секцію соціально-політичної теорії”, а в 1990 р. — “відділення політології”. У ті самі 80-ті роки світові ідеологічні публіцисти глузували з такого парадоксу: в СРСР “політичних наук не було”, а тим часом знаний радянський вчений, азербайджанець **Г. Х. Шахназаров** очолював “Всесвітню Асоціацію політичних наук”...

До України феномен політичних наук дійшов на початку 1990-х років, щоправда, у досить “відредагованому вигляді”: а) “соціально-політична теорія”, лютий 1990 р. (між іншим, першу в Україні “кафедру соціально-політичної теорії” у вересні 1990 р. я зорганізував у Київському технологічному інституті харчових технологій; влітку 1991 р. під моїм началом вийшов друком перший в Україні науковий посібник “Соціально-політична теорія”, і все це творіння радянських часів, і я від свого спадку ще радянських часів аж ніяк не схильний відмовлятися); б) “політологія” (1992 р.), зрештою, в) “політична (-ні) наука (-ки)” (1993 р.). На початку 1990-х років політологи України (**Ю. С. Шемшученко, В. Д. Бабкін, М. І. Михальченко** та ін.) створили свою профільну (у статусі “громадської”) *Академію політичних наук*, досі властями не визнану. Напевно, тому що, як стверджує **Л. М. Гриневиц**, в Україні вже два десятиліття “політична влада й політична наука живуть у паралельному світі” [8, 109].

Повернуся до *ПФ*-новел, власне, самих французів часів знаменитої буржуазно-демократичної революції. Доля суто французької концепції *наукової ідеології* складалася досить перипетійно. З 1805 р. — за ініціативою Е.-Ж. Сійєса — співробітники Інституту ідеології, як-то кажуть, стали старанніше “ловити вітер в свої вітрила”, опанувавши сенс головної соціально-політичної ідеї “Декларації” від серпня 1789 року, — ідеї логічного розщеплення поняття “людина” на субтерміни “пересічний житель країни” й “політичний громадянин” у пропорції двох третин на одну третину (в “помаранчевій” Україні В. Ющенко це співвідношення виглядало жакливою диспропорцією: 98 % на 2 % — “ми/політичне керівництво” та “велика нація, яка складається з маленьких українців”).

Про “економічну ідеологію” вже сказано — це новела Наполеона (мемуари від 1819 р.). “Роздеталіюванню” самої *ідеї ідеології* посприяли ідейно-політичні диференціації у французькому парламенті. Після повалення Бастилії (липень 1789 р.) простий люд ще довго “танцював на стихійному майдані”, а всередині парламенту в обстановці напру-

женої ідейно-світоглядної безтямності та неврядуваних прополітичних емоцій формувалися партійно-політичні фаланги “статичних центристів”, “правих патріотів” і “лівих радикалів” та у приблизній відповідності до майново-економічної детерміністики поділу суспільства на “бідних”, “середній клас” та “багатих”.

“На обслуговування” науково-політологемних потреб, інтересів, цивілізаційних прагнень у сперечаннях/диспутах партійців-очільників тих фаланг народилася *“політична ідеологія”*. (Через двісті років потому в суверенній Україні цю ідеологему прозвали *“державною ідеологією”*, яку тут же Конституція 1996 р. (ст. 15) “заборонила”. Ось і постає запитання: так від чого ж сьогодні євромайданівці “відмовляються”?). Ті самі економіко-майнові групи “від часів **М. Робесп’єра**” стали слугувати соціальною базою для трьох політико-партійних типів — *лівих радикалів, ліберальних “середняків”* та *багатих консерваторів*. Такий ідеолого-політичний поділ “борців за народну справу” зберігся в усіх, головно, середньорозвинених та високорозвинених країнах.

У другій половині ХХ ст. ця диференціація не мала місця хіба що в країнах соціалістичної системи. На початку ХХІ ст. вона дісталася й суверенної України. Проте марними були б зусилля у пошуках адекватної відповідності наукової ідейності та моделі політичної поведінки *Ікса* — радикалам, *Ігрека* — лібералам, *Зета* — консерваторам. Немає жодної взаємної відповідності між зазначеними ідеологемними типами. Найімовірніше за все, саме від цієї квазі-типології нашим справжнім революційним євромайданівцям і слід відмовлятися. Але те, що ми бачили/чули навесні 2016 р. під час чергових “коаліціонад”, “прем’єриад” та “спікеріад”, засвідчує: на “зраду собі” не всі згодні. Як же вони вимагають від інших “негайно позбавлятися” ідей та ідеологем з арсеналу облуд давньої старовини?!

Повернуся до французів першої чверті ХІХ ст. На вказані економіко-майнові групи наполеонівської Франції загальнокраїнова політична ідеологія проєціювала роздвоєний промінь: на “бідних” — *ідею соціальної спра-*

ведливості, а на дві групи майновитих — **ідею фіскальної правонормативної пропорційності**. У своїх мемуарах Наполеон стверджував: обидві ці ідеї, “по можливості”, ним втілено в “Цивільному Кодексі”, а тому відтоді (1818 р.) “французи можуть і працювати на себе, й в усьому розраховувати на себе” [22, 72]. Подібне в суверенній Україні “в принципі” неможливе: “головну комуністичну ідею” — ідею соціальної справедливості фактично заборонили разом з Комуністичною партією, а “фіскально-пропорційна ідея” не скоро дістане адекватного політико-правового втілення. Чому ж? Швидше за все тому, що одвічну боротьбу середнього і супербагатого класів не можуть врівноважувати чи й зовсім припиняти жодні кодекси чи конституції, особливо в ситуації, коли олігархи й формують **правлячий політикум** і задають йому “свій кратологічний тон” на владарювання для того, аби зовнішній політичний світ підтекстуально зрозумів ту ситуацію *a la* **Вольтера**: “Якщо в цій країні й не все добре, то в ній все ж усе терпиме” [9, 113].

Після 1804 р., визволившись з-під опіки Наполеона та Е.-Ж. Сійєса (перший потрапив у тенета другої воєнної кампанії, а другий готувався до політичного екзилу), Д. де Трасі зайнявся суто ідейно-науковими аспектами “облаштування потенціалу” та Інституту ідеології, і свого підручника “Елементи ідеології”. Досягнувши відповідних домовленостей з кількома міністрами та знаними вченими країни, він домігся деяких успіхів. Зокрема: 1) Інститут повільно “перетворювався” на вже згадану Вищу школу політичних наук; 2) за створеним у співавторстві з **Е. Делюмо** навчальним посібником “Теоретичний курс політичної ідеології” почали викладати на соціогуманітарних факультетах багатьох університетів; 3) ідея самого де Трасі про те, що сама по собі ідеологія — “це наука про думки людей” [14, 7], зімпульсувала “групу Е. Делюмо” на створення малоформатного “спецкурсу з політичної психології”, який у кількох університетах викладався лише окремим студіозам — майбутнім розвідникам, дипломатам, спецслужбовцям [14, 28]. Щодо останнього позитиву, то в суверенній Україні

є чим “пишатися”: “іміджеві психологізми” та “політичні технології”, що майстерно застосовуються під час виборчих кампаній, нерідко роблять з провінційного прохіндея “спасителя нації”, а з пересічного “активіста” на революційному майдані — “новаторського міністра”, діянням яких потім цікавиться прокуратура. Однак на сьогодні у нас у самому суспільстві я не бачу готовності відмовлятися від такого спадку минулого.

Завершуючи виклад “французьких сюжетів”, стверджую: суверенна Україна набагато більше “політико-ідеологічного модернізму” отримала від двохсотлітньої наполеонівської Франції, аніж від соціалістичного СРСР. Серед тих нетлінних на віки політико-ідеологічних цінностей та світоглядних орієнтацій можна виокремити такі:

– ідея корелятивного взаємозапіднення політичними науками й відповідними **сферними/галузовими ідеологіями** своїми предметними есенціями, що, як правило, динамізує розвиток і науки, й ідеології в ім’ярек країні;

– ідея конструкт-обов’язку політичного керівництва ім’ярек-країни виробити зрозумілу суспільству концепцію **науково-ідеологічного бачення** поточного моменту та перспектив цивілізаційного висходження країни;

– ідея необхідності вироблення в модернізованій країні науково-ідеологічних концепцій, принаймні, **найбільш значущих об’єктів державної політики** у відповідних сферах/галузях суспільного життя людей;

– ідея створення в будь-якій країні на вузлових стадіях її розвитку відповідних **науково-дослідних інституцій, які б на професійних засадах консультувалиправлячий політикум** ім’ярек країни;

– ідея необхідності вироблення в структурі економіко-правової системи **концепту юридико-справедливого податку** на трудові доходи усіх верств самодіяльного населення ім’ярек країни;

– ідея політико-ідеологічного “розщеплення” **суб’єктного поняття “людина”** на: 1) пересічну людину; 2) політичного громадянина; 3) політичну особу, а також

юридичного терміна “носій політичних прав” на: 1) права людини; 2) права політичного громадянина; 3) права народів як етнічних спільностей; 4) права ситуаційних народонаселенських спільнот (біженці, полонені, депортовані/переміщені, мігранти та ін.).

Що дивного, так це те, що вище відкриталізовані “французькі” теми й сюжети, а по суті — благородні загальнолюдські цінності й орієнтації, перш ніж стати “нашими”, українськими, пройшли довгий шлях у двісті років, пройшовши переосмисленські перипетії, концептуальні оновлення в методології численних наукових шкіл, витримавши адекватні/неадекватні істинні політико-ідеологічні апробації, кочуючи теренами багатьох країн, — поки, зрештою, вони опинилися на величезних теренах СРСР (включно з Україною) та, без усякої “обробки/перековки”, влилися **в потенціарій теорії наукового комунізму** і — в буквальному сенсі: “автоматично”! — в **арсенал марксистсько-ленінської ідеології**.

Придивимось до потенціарію та арсеналу. Я важко уявляю собі таку ситуацію: якщо прискіпливо запитати у згаданих авторів декомунізаційної концепції від весни 2015 р., які есенції слід було вилучити із ідейно-політологемного масиву перелічених цінностей та орієнтацій, аби ж вони — після подібної катарсизації — виглядали/виявлялися “по суті” некомуністичними, а “чисто українезалежницькими”? Легко здогадатися, чи було б у відповідь з їхнього боку якесь зрозуміле прояснення цього питання. Адже будь-кому стане ясною “заковика”: у цьому примітивному казусі задіяні різномасні політтехнологічні прохіндеї. За чийось замовленням вони відволікають народні маси та громадсько-політичні сили, що від них відірвались, від куди більш “гарячих” суспільних потреб зосередитись на злобу дня у колі міриади проблем поточного сьогодення та від день у день тривожної перспективи, якою віє зі Сходу та Півдня України.

Гімн Першої Французької Республіки (“Марсельєза”) в початковому текстовому варіанті містив таку лозунгову менталізму: “Відречемось від старого світу і навчимося

працювати й жити по-новому!..” Не зайве б і нам прислухатись до цього заклик більш як двохсотрічної давнини. Та теж не зайве б до цього додати ще й заклик “навчитися мислити по-новому”.

Призамислимось над останнім привнесеним мною пунктом. У призмі **концепту ППФ** К. Реннера ідеологему “мислити по-новому”, гадаю, слід базувати на трьох “засадових стовпцях”: 1) “нетлінних цінностях минулого досвіду”; 2) “позитивах здорового народного глузду”; 3) діалектично оновлюваному “науковому інтелекті”. Не час і не місце “по-генеральному” роздумувати над есенціями усіх “стовпців” утвореного трикутника. Скористаюся приводом винести з того трикутника лише одну ідею співвідношення двох есенцій — “здорового глузду народу” (далі **ЗГН**) та “діалектичного інтелекту вчених” (далі **ДІВ**). Сподіваюся за її допомогою виявити ту “заковіку”, об яку автори “концепції декомунізації країни”, м’яко кажучи, ганебно спіткнулися.

Щоб мене не підозрювали ... у волюнтаризмі (“замахнувся на народ, а він завше й сам в усьому розбереться...”), посилатимось на двох класиків. Суворий сатирик-філософ **Вольгер** визначав **ЗГН** у кількох полісемічних якостях: 1) “розуму грубого й започаткового”; 2) “примітивного поняття про звичайні речі” та, зрештою; 3) “стану середнього між тупістю й розумом” [10, 117]. Отже, у вольгеровій інтерпретації, у компоненті **ЗГН** половинна есенція — це народне напіврозумове знання про світ, чверть змісту — це ілюзорне, започаткове передзнання та ще одна чверть — це звичайна непросвітна тупість. “Із пісні слова не викинеш”. Як видно, у Вольгера інтелект взагалі та, зокрема, **ДІВ** — у тіні. Натомість у ніжного інтелігента, фізика **Макса Борна** інтелект — на передньому плані. Попередніх теоретичних роздумів **ППФ**-ідейних ремінісценцій — жодних, **ЗГН** затінено, а **ДІВ** одразу ж та відкрито виказує свою позитивну праксеологіку: “...**Інтелект** відрізняє можливе від неможливого, а **здоровий глузд** відрізняє лише доцільне від безтямного” [3, 10]. У цій “пісні” вже й однієї літери викидати не слід.

На тлі умоглядного діалогу двох геніїв, між якими пролягла більш як двохсотлітня дистанція, й привідкривається завіса над **ПФ**-образом авторів “концепції декомунізації країни”, а також “таємниця” реалізації (“...до кінця 2016 року”) всієї їхньої недоделугої концепції. Отже, хто-то є вони? У кадрово-політологічному сенсі — це фальшиві “висуванці народного майдану”, як каже поет, “вождята багаті й тупувати” (**Б. Олійник**). В ідеолого-політологічному сенсі вони є автентичними носіями лише кількох — і не найкращих! — граневих якостей **ЗГН**. Зрозуміло, чиясь завдання на “радикальну декомунізацію країни” вони прийняли до виконання в якості ... “доцільного” і, фактично, “безтямного” партійного доручення...

Задля того аби “почати працювати й жити по-новому”, викладені вище політолого-ідеологічні цінності й орієнтації з контекстів **концепту ПФ** К. Реннера (маючи на меті їх втілення у життя по-новому!), ці завдання слід було теоретично “осмислювати” у формі окремих концепцій відповідних областей державної політики, “опредмечувати” за порадами науки, діяти на засадах концептів **ДІВ**, а не лише інде мудрих уроків **ЗГН**. Інакше кажучи, слід мислити та діяти хоча б так, а бажано — ще краще за наведеними ідеолого-політологічними зразками із арсеналу коротко оглянутих Великих Революцій.

Якщо ж трохи абстрагуватись від предмета розглянутої в статті проблеми та ширше глянути на **ПФ**-образ правлячої країною еліти, дійдемо досить анальфabetного висновку. Більша частина кадрів із “депутатського корпусу” та “політико-кратолого-виконавського корпусу” в інтелектуальному сенсі до потенціалу **ДІВ** розглянутих вище країн і на крок не підійшли ані в професійному, ані в політолого-кратологічному планах. Чому б це? За великим рахунком, це сталося так тому, що всі наші різнопрофільні еліти ніколи та ані в якому сенсі не вчилися у вказаних вище школах **Песталоцці** та **Дистервега**. А коли так, їм досить смутно видно грані інтелектуального розвитку рідної країни на фоні загальноцивілізаційної історії людства. Тому до них цілком аплікується давньолатинська,

злегка парафразована максима: хто старанно вчиться у школі минулого досвіду, того історія штовхає в спину, а хто нехтує тим навчанням, того історія волочить за собою в пилуці.

Нехай так, історія і давні латинці її пробачать ... А ми, всі інші, причому?

Література

1. Англия в памфлете. Английская публицистика начала XVIII века / сост. И. О. Шайтанов; пер. с англ. — М.: Прогресс, 1987. — 528 с.
2. Барг М. А. Великая Английская революция в портретах ее деятелей / М. А. Барг. — М.: Мысль, 1991. — 397 с.
3. Борн Макс. Моя жизнь и взгляды / Макс Борн; пер. с нем. — М.: Прогресс, 1973. — 276 с.
4. Варзар І. М. Політична етнологія як наука: історіологія, теорія, методологія, праксеологія / І. М. Варзар. — К.: Школяр, 1994. — 224 с.
5. Варзар І. М. Проблема співвідношення етноісторичної нації, політичної нації і політичного класу в історії політичної думки Європи Нового та Новітнього Часів: теоретико-історіологічні синтети / І. М. Варзар // Наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова. — Вип. 1. — К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. — С. 22–38. — 158 с. — Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін.
6. Варзар І. М. Політична етнологія. Пропедевтичний курс. Авторський підручник / І. М. Варзар. — К.: Персонал, 2011. — 354 с.
7. Варзарь І. М. Смысловые рефлексии на полях необычной научной книги (Вместо предисловия) / И. М. Варзарь; Ю. П. Сурмин, И. П. Бидзюра / Учебник для ученого. Методология и логика научного исследования: учебник. — К.: ДП “Принт Сервис”, 2014. — 848 с. — С. 20–33.
8. Варзар І. М. До аналізу генез і теоретико-методологічних засад концепту “область державної політики”: деякі аплікації до політолого-освітнянського дискурсу / І. М. Варзар // Укр. освітня політика в сучасному загальноєвропейському контексті / за ред. В. П. Андрущенко. — К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. — 386 с. — С. 101–116.
9. Вольтер. Философские повести / [пер. с фр.]. — М.: Правда, 1985. — 576 с.
10. Вольтер. Из “Философского словаря”; Бог и люди; Вопросы о чудесах / [пер. с фр.]. — М.: Мир книги, 2010. — 368 с.
11. Гоббс Томас. Избранные произведения: в 2 т. / Томас Гоббс; пер. с англ. — М.: Мысль, 1965. — Т. 2. — 748 с.

12. Голованов Б. Д. Идеология и метод. Монография / Б. Д. Голованов. — Х.: Підручник, 2011. — 288 с.
13. История политических и правовых учений XVII–XVIII вв. / [отв. ред. В. С. Нерсисянц]. — М.: Наука, 1989. — 448 с.
14. Кара-Мурза С. Идеология и мать ее наука / С. Кара-Мурза. — М.: Алгоритм, 2002. — 256 с.
15. Монтескье Ш.-Л. Избранные произведения / Ш.-Л. Монтескье; пер. с фр. — М.: Госполитиздат, 1955. — 410 с.
16. Сен-Симон А. де. Труд о всемирном тяготении / А. де Сен-Симон // Утопический социализм: хрестоматия / [общ. ред. А. И. Володина]. — М.: Политиздат, 1982. — 512 с. — С. 220–221.
17. Украина в ЕС и НАТО — через 20 лет // Сегодня. — 2016. — 11 марта.
18. Федераліст. Коментар до Конституції Сполучених Штатів / [пер. з англ.]. — К.: Сфера, 2002. — 542 с.
19. Шарп Джим. Історія знизу / Джим Шарп // Нові підходи до історіописання / за ред. Пітера Берга; [пер. з англ.]. — К.: Ніка-Центр, 2010. — 368 с. — С. 39–55.
20. Шевчук І. Не заборонами і трибуналами / І. Шевчук // Урядовий кур'єр. — 2016. — 6 берез.
21. Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції С. Шевчук. — К.: Реферат, 2007. — 848 с.
22. Kennedy E. Philosophie in Age of Revolution. Destutt de Tracy and the Origins of Ideology / E. Kennedy. — Philadelphia, 1978. — 410 p.
23. Sinoptikus (К. Реннер). Nation und Revolution. — Wien, 1918. [Неоконч. ред. 2-го изд. Рус. перев.: М., 1968. — 428 с.]

Рішення (від травня–червня 2015 р.) “ідейного сектора” правлячого політикуму “радикально викоренити в Україні комуністичну ідеологію” вимагає теоретичного осмислення. Встановлено, що подібне донкіхотське завзяття “нових еліт” в історії революцій — не рідкість. Навіть більше, це являє законмірне явище, коли переможні сили “відрізують собі пуповину”, відмовляючись від усієї минулої — вітчизняної і світової — ідейно-політичної спадщини. Законмірність явища вперше відкрито К. Реннером в одній незакінченій праці кінця 1930-х років на досвіді багатьох відомих революцій. У координатах аналогічного задуму вирішив виявити себе і автор статті. Найбільш плідними, на його погляд, виявилися три вишуквальні каденції. (1) У досвіді багатьох революцій “направ на слід” цілого зводу загальнозначущих цінностей і орієнтацій, які і понині сприяють оцівільзовуванню народів, країн і спільнот. (2) У досвіді Англійської (XVII ст.), Американської (кінець XVIII ст.) і Французької (кінець XVIII – початку XIX ст.) революцій виявлено генезис багатьох плідних ідей і концепцій, які солідно збагатили загальносвітову політичну науку і від яких сьогодні немає резону відвернутися, — хоча б з тієї причини, що ідеї не знають політичних кордонів. (3) Через різні причини і обставини деякі революції генерують і пропонують в геополітичний простір не для всіх (не всім) однотональні ідеї і ціннісні орієнтації. Що ж залишається робити “реципієнтним” елітам? Автор нікому в зовнішнє середовище не формулює ніяких рекомендацій. Хіба що новоукраїнським революційним елітам радить налаштуватися на толерантний лад, озброїтися “холодним оком” М. Вебера і наполегливіше виводити співвітчизні народи на траєкторію соціального прогресу поліетнічної країни. Бо ж, нарешті, таким невблаганним і є головний урок справді Великих Революцій.

Solution (May–June 2015) made by “ideological sector” of the ruling political elite “in Ukraine radically eradicate the communist ideology” requires a theoretical understanding. It has been established that such a quixotic zeal “new elites” in the history of revolutions is not uncommon. Moreover — it is a kind of natural law-governed phenomenon, when the victorious force “he cut the umbilical cord himself”, abandoning all past — domestic and international — the ideological and political heritage. Law-governed nature of phenomenon first discovered by K. Renner in one of the unfinished work of the late 1930s, based on the experience of many famous revolutions. In the coordinates of a similar design, and decided to be the author. The most fruitful, in his view, were three survey cadence. (1) In the experience of many revolutions “on the trail” of a set of universally valid values and orientations, which are still establish civilised thou the peoples, nations and communities. (2) The experience of the English (XVII c.), American (end of XVIII

c.) And the French (end of XVIII – The beginning of the XIX centuries) revealed the genesis of many fruitful ideas and concepts, solid enriched the worldwide political science and from which today there is no reason to turn away, – at least on the grounds that the ideas know no political boundaries. (3) In a variety of reasons and circumstances, some revolutions generate and offer in the geopolitical space is not for everyone (not all) single-tonality ideas and value orientations. What remains to do “recipient” elites? Author anyone into the environment does not formulate any recommendations. Is that new-Ukrainian revolutionary elites advised to tune into a tolerant way, to arm “cold eye estimation” Max Weber and perseverance of the former output compatriots nations on the path of social progress a multi-ethnic country. For, finally, so inexorable is the main lesson of truly great revolution.

Решение (от мая–июня 2015 г.) “идейного сектора” правящего политика “радикально искоренить в Украине коммунистическую идеологию” требует теоретического осмысления. Установлено, что подобное донкихотское рвение “новых элит” в истории революций не редкость. Более того, это некое законосообразное явление, когда победившие силы “отрезают себе пуповину”, отказываясь от всего прошлого – отечественного и мирового – идейно-политического наследия. Законосообразность явления впервые открыто К. Реннером в одной незаконченной работе конца 1930-х годов на опыте многих известных революций. В координатах аналогичного замысла решил проявиться и автор статьи. Наиболее плодотворными, на его взгляд, оказались три изыскательские кадении. (1) В опыте многих революций “напал на след” целого свода общезначимых ценностей и ориентаций, которые и поныне способствуют оцивилизовыванию народов, стран и сообществ. (2) В опыте Английской (XVII в.), Американской (конца XVIII в.) и Французской (конца XVIII – начала XIX вв.) революций выявлен генезис многих плодотворных идей и концепций, солидно обогативших общемировую политическую науку и от которых сегодня нет резона отвернуться, – хотя бы на том основании, что идеи не знают политических границ. (3) В силу разных причин и обстоятельств некоторые революции генерируют и предлагают в геополитическое пространство не для всех (не всем) однотональные идеи и ценностные ориентации. Что же остается делать “реципиентным” элитам? Автор никому во внешнюю среду не формулирует никаких рекомендаций. Разве что новоукраинским революционным элитам советует настроиться на толерантный лад, вооружиться “холодным глазомером” М. Вебера и настойчивей прежнего выводить соотечественные народы на траекторию социального прогресса полиэтнической страны. Ибо же, наконец, таким неумолимым и есть главный урок подлинно Великих Революций.

Надійшла 4 квітня 2016 р.

М. А. ДЕМЧЕНКО

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЗМІНИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ГАЛУЗІ

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 49(2), с. 43–46

Досліджуються особливості формування в сучасній Україні власного національного інформаційного простору під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів.

У кожній окремо взятій державі формується і з часом потужно розвивається власний національний інформаційний простір. Об'єктивно такий простір може існувати лише у відповідності з тим, якою є державна інформаційна політика. Тому найперше маємо брати до уваги розвиток світового та водночас національного інформаційного простору, державної політики, яка обстоює такий простір. Так, українська дослідниця О. В. Чернецька доречно вказує на те, що у світовій масовокомунікаційній та політологічній думці існує дві основні концепції щодо ролі держави в галузі масової комунікації. Прибічники першої вважають, що сучасна західна держава змушена була в умовах глобалізації зреагувати на зміни в корпоративних структурах і в структурі самої індустрії (так само, як і на технологічні зміни і зміни у сфері послуг) як на необхідність і даність. Прибічники другої точки зору вважають, що вище вказані зміни проходили за умови активного законодавчого, регулятивного та політичного керування з ними з боку держави [2, 80].

На нашу думку, швидше, треба вести мову про подвійну роль держави у комунікаційній політиці і діяльності — констатуючу і регулятивну.

Вочевидь, що такі функції держави (до мінування будь-якої з них) принципово да-

лися взнаки за чотирьох основних процесів, що нині потужно розвиваються у масовокомунікаційній сфері: комерціалізація, лібералізація, приватизація й інтернаціоналізація. Для сучасної України найбільш помітним є перший і третій процеси.

Друга особливість формування національного інформаційного простору в Україні, як і в більшості так званих пострадянських, постсоціалістичних країн, розпочиналася після достатньо принципових змін, що відбулися в світі та головним чином у Європі. Такі зміни стосуються міжнародної напруженості за рахунок завершення “холодної війни”, падіння жорстких тоталітарних режимів у багатьох країнах Західної, Центральної, Східної Європи. Ці процеси безпосередньо торкнулися й України, її нинішньої ситуації.

Підкреслимо, перехід таких країн, у тому числі й України, до нового інформаційного порядку, до нової соціальної системи відносин був і є досить неоднозначним, складним і суперечливим. Довелося відмовлятися від інформаційних систем (насамперед їх політизованих моделей, що існували за часів СРСР) і переходити до більш демократичних. Швидко позбавитися недоліків функціонування інформаційного простору, утвореного КППС, практично неможливо. І до сьогодні такий вплив інформаційного простору КПУ відчу-

вається, є гальмом процесу демократизації ЗМІ.

Варто брати до уваги й те, що нині, як зазначають українські дослідники, помітно зросла кількість, так би мовити, рекомендаційних міжнародних норм у галузі комунікації на шкоду договірним нормам. Саме універсальні норми обов'язкового характеру дають змогу вирішити більшість проблем, що виникають, особливо в галузі стандартизації систем обміну інформацією.

Аж ніяк не можна обійти і не обійдемо другу проблему: усі посткомуністичні країни, у тому числі й Україна, не стільки вирішують проблему входження у світовий інформаційний простір, скільки проблему становлення власного інформаційного суспільства, а основою його і є інформаційно-комунікативна національна система. В Україні на сьогодні, наприклад, немає жодної політичної партії, об'єднання, сили, фракції, руху, які б не використовували у своїй діяльності на свій розсуд засоби масової інформації. Взаємини партій, зокрема і преси, як одного з надзвичайно поширених і активних засобів інформації, німецький політолог П. Дагтоглу розглядає, поділяючи пресу на шість категорій: партійна преса; преса, пов'язана з діяльністю партій; партійно спрямована преса; надпартійна преса; всепартійна преса; протипартійна преса. Такий поділ можна сповна робити в Україні.

Партійна залежність та орієнтація преси — це не вияв сучасного ідеологічного життя чи відносин. Фактично взаємозв'язок партій і видань масового характеру виник ще у XVIII ст., з початком буржуазних європейських революцій. Політичні сили в цих революціях швидко зрозуміли й усвідомили величезне значення газет і журналів, а пізніше — радіо (Німеччина), телебачення, електронних засобів інформації (США) у формуванні громадської думки, політичних орієнтацій громадян.

Третя особливість формування національного інформаційного простору в Україні пов'язана з глобалізаційними процесами, з домінуванням інформаційних суспільств, де діють технології так званого “наскрізного”

проникнення в інші суспільства. Лідерство в опануванні такими “технологіями” належить, безумовно, США. За твердженнями дослідників, США фактично володіють майже 90 % ЗМІ, скажімо, у країнах Латинської Америки. Так, найбільший мексиканський журнал “Сьємпре” констатував уже два десятиліття тому, що Мексика переживає справжнє ідеологічне нашествя США. Поруч із капіталовкладеннями у мексиканську промисловість і торгівлю північноамериканські компанії глибоко проникли в духовні сфери нашого життя. Корпорації США чітко тримають під контролем нашу пресу і видавничу справу.

Не краще складається ситуація і в “нових” європейських державах. Так, за даними Європейського об'єднання журналістів, чотири п'ятих ЗМІ Польщі нині перебувають під контролем іноземних капіталів, половину журналів і кожен четверту щоденну газету в країні видають німецькі магнати. Лише концерн Verlagsgruppe Passau володіє 80 % ринку регіональної преси, 12 газетами, трьома телеканалами і багатьма рекламними виданнями. Така сама ситуація і в багатьох інших постсоціалістичних європейських країнах — 60 % загального тиражу, скажімо, чеських газет теж контролюють німці.

Формування національного інформаційного простору в сучасній Україні є інтеграційною особливістю. Тобто в контексті гострих глобалізаційних процесів, що наявні в світі, істотного значення, як підкреслювалося, набуває розвиток українського інформаційного простору порівняно із системами інформації, які існують в інших країнах. Йдеться про такі особливості, які пов'язані з характером політичних систем, а саме: англо-американська (США, Канада, Англія, Австралія); політичні системи континентально-європейського світу (ФРН, Італія, Франція); доіндустріальна, або частково індустріальна система (країни Азії, Латинської Америки); політичні системи тоталітарного типу (фашистська Італія, нацистська Німеччина), де існує надмірна централізація усього життя [1]. Хоча така класифікація і складна, однак пов'язана вона насамперед з рівнем соціально-економічного, суспільного розвитку країни.

Не аналізуючи ґрунтовно конкретні особливості функціонування інформаційно-комунікативних систем у країнах з означеними політичними системами, зазначимо при цьому загальну і характерну особливість важливого питання: чим вищий та інтенсивніший рівень демократичного розвитку має суспільство, тим менш залежними від держави є в ньому засоби масової інформації, усі складові інформаційно-комунікативної системи. І навпаки, у тоталітарних і авторитарних суспільствах така залежність є надто сильною як від держави, так і від правової, особливо політичної еліти цієї держави, від тих політичних, ідейно-моральних засад, на яких вони існують і діють.

Зрозуміло, що при цьому варто розглядати місце і роль інформації саме у суспільствах з найвищим технічним, технологічним рівнем розвитку — США, Японія, ФРН тощо. Річ у тому, що в цих країнах фінансово-економічні, організаційні, технологічні та інші умови для функціонування інформації вигідно відрізняються від інших країн [3].

З посиленням розвитком інформації, як підкреслює у своїй інформаційній праці І. В. Рибак, гостро постають питання легітимації влади. Авторка констатує, що: “1) відбувається трансформація легітимаційних/делегітимаційних практик під впливом активної інтервенції інформаційно-комунікативних феноменів у політикум; 2) ці процеси здійснюються не лише у реальному інституціональному політичному просторі, а й у віртуальному (інформаційно-комунікативному); 3) відбувається системна медіатизація означених практик в Україні; 4) суспільне визнання влади — це перетинання в “інформаційно-комунікативній ефективності” [4, 10].

Інформаційний простір, комунікативні системи будь-якої держави — об’єктивна складова і невід’ємний атрибут її повноцінного функціонування. Такий простір обстоюється, насамперед, за рахунок існування інформаційно-комунікативних систем, які зі свого боку утворюються відповідно до політичних систем, устрою певного суспільства, завдань, які воно вирішує.

У переважній більшості країн політико-правові засади інформаційно-комунікативної системи, окремих її складових визначаються конституціями, відповідними законами, указами, розпорядженнями президентів, рішеннями урядів тощо. Україна в цьому плані не є винятком, хіба що лише у частині особливостей перелічених актів і документів. Однак ця проблема потребує більш ґрунтовного розгляду, оскільки постає питання достатності, ефективності політико-правової бази стосовно забезпечення активності участі держави у функціонуванні ЗМІ і, навпаки, рівня участі ЗМІ у процесах державотворення.

Питання інформації для сучасної, новітньої України, стану та особливостей інформаційного простору, його розвитку, становлення і захисту постало з перших років після проголошення незалежності саме в контексті: а) особливостей власного національного державотворення; б) загальносвітових, загальноцивілізаційних глобалізаційних процесів. Принципового значення тут набуло саме те, що: інформація може спрацювати і на позитив, і на негатив; інформація не лише відтворює, а й формує думку, політичний, соціальний простір. Вона може істотно впливати на всі сфери життя суспільства, на всі суспільні процеси одночасно. Особливе значення, як зазначалося вище, це має саме для нестабільних суспільств, так званого перехідного стану, в яких демократичні процеси, формування громадянського суспільства лише започатковується, набирає ваги.

Отже, в сучасній Україні певною мірою сформовані основи нової інформаційно-комунікативної системи, яка, з одного боку, має обстоювати власні національні інтереси, а з другого — дає змогу співпрацювати з іншими країнами.

Література

1. Васильєва-Чекаленко Л. Д. Україна в міжнародних відносинах (1944–1996) / Л. Д. Васильєва-Чекаленко. — К.: Освіта, 1998. — 342 с.
2. Зернецька О. В. Глобальні трансформації систем масової комунікації: дис. ... д-ра політ. наук :23.00.04 —

політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку / О. В. Зернецька. — К., 2000. — 358 с.

3. Информационная технология, экономика, культура. Сборник обзоров и рефератов. — М., 1995.

4. Рибак І. В. Вплив інформаційно-маніпулятивних технологій на процес легітимації політичної влади в Україні: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. — політичні інститути та процеси / І. В. Рибак. — К., 2015. — 25 с.

Формування національного інформаційного простору в Україні має свої специфічні особливості, пов'язані зі світовими та національними трансформаційними процесами.

Formation of the national information space in Ukraine has its own specific features associated with the international and national transformation processes.

Формирование национального информационного пространства в Украине имеет свои специфические особенности, связанные с мировыми и национальными трансформационными процессами.

Надійшла 13 квітня 2016 р.

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ
ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ**

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 49(2), с. 47–50

Стрімкий розвиток інформаційних правовідносин, поєднаний з імплементацією людиноцентристської концепції, уможливив нові оцінки ролі інформаційного суспільства в подальшій розбудові громадянського суспільства в Україні.

Сучасний розвиток України як демократичної незалежної держави відбувається в умовах становлення та інтенсивного формування інформаційного суспільства, трансформації інформаційної культури. Однією з основних цілей України на шляху до Європейської інтеграції є створення та активна розбудова інформаційного суспільства, орієнтованого для забезпечення інтересів громадян, в якому кожна особа має можливість створювати і накопичувати інформацію та знання, мати вільний доступ до них, що своєю чергою дасть можливість зрозуміти власний рівень потенціалу, соціального розвитку та покращання якості життя. Процес інтеграції вимагає ґрунтовного розроблення національного законодавства України з метою максимальної адаптації до законодавства Європейського Союзу. Обраний Україною вектор зовнішньої політики є рушійною силою масштабних і комплексних реформ, в основі яких лежать демократичні цінності та соціальна справедливість.

Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до ЄС. Необхідно зауважити, що саме поняття “*acquis communautaire* (acquis)”, зазначене у Загальнодержавній програмі адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, розглядається як правова

система ЄС, яка включає акти законодавства, ухвалені в рамках Європейського співтовариства, Спільної зовнішньої політики та політики безпеки і Співпраці у сфері юстиції та внутрішніх справ. Джерелами *acquis communautaire* є: первинне законодавство, яке включає Договір про заснування Європейського економічного співтовариства 1957 року, Договір про заснування Європейського співтовариства з атомної енергії 1957 року з наступними змінами, внесені Маастрихтським договором (Договір про утворення Європейського Союзу 1992 року, Амстердамським договором 1997 року та Ніццьким договором 2001 року, а також актами про приєднання; Договір про Європейський Союз 1992 року; Договір про злиття 1965 року; акти про приєднання нових держав-членів); вторинне законодавство, яке складається з: директиви, регламенту, рішення, рекомендації або висновку, джерела права у формі міжнародної угоди, загального принципу права Європейського співтовариства, рішення Європейського суду; спільної стратегії у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки, як це визначено ст. 13 Договору про Європейський Союз; спільних дій в рамках спільної зовнішньої політики та політики безпеки; спільної позиції у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки; рамкового рішення щодо гармоніза-

ції законодавства в контексті положень Договору про Європейський Союз про співробітництво правоохоронних та судових органів у кримінальних справах; загального положення або принципу у сфері спільної зовнішньої політики та політики безпеки тощо.

Інтеграційні прагнення повинні стосуватися всіх сфер суспільного життя — від культурно-освітнянської до правоохоронної та правотворчої діяльності. Зазначене зумовлює необхідність моніторингу інформаційного законодавства й приведення його у відповідність до нових соціально-економічних, політико-правових та інформаційних реалій. Реформування інформаційного права в Україні здійснюється в умовах динамічного й інтенсивного процесу інформатизації суспільних відносин, активізації інформаційної функції держави, розвитку правових інститутів інформаційного суспільства. Стрімкий розвиток інформаційних правовідносин, поєднаний з імплементацією людиноцентристської концепції, уможливив нові оцінки ролі інформаційного суспільства в подальшій розбудові громадянського суспільства в Україні. Реформаційні процеси відбуваються також в інформаційному законодавстві. Зазначене стосується, зокрема, змін та доповнень до законів України “Про інформацію”, “Про доступ до публічної інформації”, “Про засади державної мовної політики”, певного просування у дискусії щодо необхідності систематизації “інформаційного” законодавства.

Окремі аспекти проблематики інформаційного суспільства так чи інакше досліджено в наукових працях таких вітчизняних учених: І. В. Арістова, В. Ю. Баскаков, К. А. Гуцал, М. В. Гуцалюк, М. І. Дімчогло, В. А. Залізник, Р. А. Калужний, І. А. Кисарець, О. В. Копан, Б. А. Кормич, В. А. Ліпкан, О. В. Логінов, Є. А. Макаренко, Ю. Є. Максименко, П. Є. Матвієнко, Г. П. Несвіт, Н. Б. Новицька, О. В. Олійник, К. Г. Татарнікова, К. П. Череповський, Я. Швець, Т. А. Шевцова та ін.

Проте, як свідчить практика, дослідження правових засад, які найбільшою мірою сприятимуть розвитку інформаційного суспільства в Україні, ще далеке від формулювання вичерпних висновків. У численних наукових

пошуках вивчалися окремі важливі інститути інформаційного суспільства та специфіка головних його складових. В якості цілісного системного об’єкта юридичного наукового аналізу інформаційне суспільство в Україні досліджено далеко не повною мірою, що залишає без необхідних підвалин підвищення ефективності правового регулювання відповідних суспільних відносин. Таким чином, актуальним напрямом є дослідження правових засад сприяння розвитку в Україні інформаційного суспільства.

Інформаційне суспільство розвивається надзвичайно швидкими темпами. Якщо недавно дослідники вивчали різноманітні теорії походження інформаційного суспільства, точилися дискусії щодо доцільності введення до наукового обігу цього поняття, називаючи його і постіндустріальним, і кібернетичним, і мережевим, й інформаціональним, то нині вже ні в кого не викликає сумніву той факт, що інформаційне суспільство як таке вже відбулося, незалежно від факту визнання його окремими науковцями чи політиками. Наразі постає інше дослідницьке завдання: визначення правових засад його розвитку саме як системи, упорядкування інформаційної функції держави і приведення інформаційних відносин до єдиного механізму правового регулювання в рамках реалізації державної інформаційної політики. Одним із дієвих механізмів на цьому шляху вбачається систематизація інформаційного законодавства.

Необхідно зазначити, що в основоположних документах державних органів інформаційне суспільство визначають як “орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на формування інноваційної моделі розвитку високотехнологічне суспільство, в якому кожен громадянин має можливість створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися та обмінюватися ними, щоб дати змогу кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал для забезпечення особистого і суспільного розвитку та підвищення якості життя” [1].

Поняття “інформаційне суспільство” відображає сутність нової фази в історичному

розвитку цивілізації. Широкі соціальні шари з необхідністю залучаються до невідомого раніше розмаїття інформаційно-орієнтованих кластерів суспільного розподілу праці [2, 362–380].

Комісія Європейського Союзу дала визначення поняття інформаційного суспільства в 1993 р.: “інформаційне суспільство — це суспільство, в якому діяльність людей здійснюється на основі використання послуг, що надаються за допомогою інформаційних технологій та технологій зв’язку” [3].

З плином більш ніж двох десятиліть таке визначення поняття зазнає трансформацій, як-от: “суспільство нового типу, що формується внаслідок глобальної соціальної революції та породжується вибуховим розвитком і конвергенцією інформаційних та комунікаційних технологій; суспільство знання, тобто суспільство, в якому головною умовою добробуту кожної людини і кожної держави стає знання, здобуте завдяки безперешкодному доступу до інформації та вмінню оперувати нею; глобальне суспільство, в якому обмін інформацією не матиме ані часових, ані просторових, ані політичних меж; яке, з одного боку, сприяє взаємопроникненню культур, а з другого — відкриває кожному суспільству нові можливості для самоідентифікації” [4].

Зауважимо, що поточного часу динаміка наповнення змістом системної концепції інформаційного суспільства набуває нових рівнів, що вимагає вже досліджувати не статичну концепцію інформаційного суспільства, а агрегувати у динамічну наукову систему знання про інформаційне суспільство з багатовекторним потенціалом розвитку. Однією з таких спроб можна визнати, зокрема, інформаціологію [5]. Щодо сутності інформаційного суспільства І. С. Мелюхін коментує таким чином: “Інформаційне суспільство відрізняється від суспільства, в якому домінують традиційна промисловість і сфера послуг, тим, що інформація, знання, інформаційні послуги і всі галузі, що пов’язані з їх виробництвом (телекомунікаційні, комп’ютерні, телевізійні), зростають більш швидкими темпами, виступають джерелом нових робочих місць, стають домінуючими в економічному розвитку...” [6].

На особливу увагу заслуговує ідея І. В. Арістової: “інформаційне суспільство — це громадянське суспільство з розвинутим інформаційним виробництвом і високим рівнем інформаційно-правової культури, в якому ефективність діяльності людей забезпечується розмаїттям послуг, заснованих на інтелектуальних інформаційних технологіях та технологіях зв’язку” [7]. Підкреслимо, що авторка розглядає інформаційне суспільство як громадське суспільство. З теорії права відомо, що громадянське суспільство — це суспільство з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв’язками, яке взаємодіє з державою та функціонує на засадах демократії і права. Тобто ключовими компонентами громадянського суспільства є те, що такі відносини ґрунтуються на засадах демократії і права. Цим додатково підтверджується ґрунтовність наряду дослідження правового контексту проблеми розвитку інформаційного суспільства. Співвіднесення інформаційного (надалі І. В. Арістова надає перевагу терміну “суспільство знань”) та громадянського суспільства знаходить своє відображення і в подальших публікаціях цієї дослідниці. Тож вважати інформаційне суспільство громадянським за таких умов історичного розвитку і значної неврегульованості інформаційних відносин, переважання інформаційних загроз над державними механізмами захисту інформаційних прав і свобод людини та громадянина є передчасним. Швидше, слід говорити про те, що побудова громадянського суспільства є головним, але не єдиним завданням інформаційного суспільства.

У своїх працях К. А. Гуцал зазначає, що інформаційне суспільство — це “суспільство, в якому вирішальну роль виконує придбання, опрацювання, зберігання, передавання, розповсюдження, використання інформації та знань, зокрема, за допомогою інтерактивної взаємодії і технічних можливостей, що постійно вдосконалюються. Інформаційне суспільство має власну концепцію розвитку, яке висуває на перший план нову галузь — інформаційну індустрію, пов’язану з виробником інформаційних технологій, методів та техно-

логій виробництва знань, найважливішими складовими яких стають усі види інформаційних технологій, особливо телекомунікацій у період глобалізації” [8].

Отже, з правової точки зору особливістю інформаційного суспільства є залучення великої частини громадського суспільства до інформаційних ресурсів та інтенсифікація обміну інформацією між різними суб'єктами інформаційних правовідносин. Формування правових засад життєдіяльності інформаційного суспільства передбачає тривалу цілеспрямовану діяльність відповідних інституцій та суб'єктів як щодо організаційних заходів, визначення методології досліджень, так і з наповнення актуалізованим змістом правового простору.

Література

1. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні” від 13 грудня 2010 р. № 2250-р. [Електронний ресурс] // ВВВР України. Офіц. веб-портал. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80>

2. Лайон Д. Інформаційне суспільство: проблеми та ілюзії. Інформація, ідеологія та утопія / Д. Лайон // Сучасна зарубіжна соц. філософія. — К., 1996.

3. White Paper on growth, competitiveness and employment — the challenge and ways forward into 21st century // European Commission, Belgium, 1993. — 54 p.

4. Building the European Information society for us all: Final policy report of the high — level expert group, April 1997 // European Commission. Directorate — General for employment, industrial relation and social affairs. Unit V/B/4. — Brussels, manuscript completed in April 1997.

5. Доктрина информациологического развития человечества в XXI веке (Одобрена и принята на Всемирном Информациологическом Форуме (ВИФ-2000), Москва 24 ноября 2000 г. под эгидой ООН и Всемирного Информациологического Парламента // Междунар. право. — М., 2001. — С. 400 — 424.

6. Мелюхин И. С. Принципы формирования основ информационного общества в России / И. С. Мелюхин // Законодательство и практика средств массовой информации. — 1997. — № 10. — С. 1–4.

7. Арістова І. В. Державна інформаційна політика та її реалізації в діяльності органів внутрішніх справ: організаційно-правові засади: дис. ... д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 “Теорія управління, адміністративне право і процес, фінансове право” / І. В. Арістова. — Х., 2002. — 477 с.

8. Гуцал К. А. Концепція розвитку інформаційного суспільства в умовах глобалізації / К. А. Гуцал // Держава та регіони. — 2010. — № 4. — С. 89–91.

Особливістю інформаційного суспільства є залучення великої частини громадського суспільства до інформаційних ресурсів та інтенсифікація обміну інформацією між різними суб'єктами інформаційних правовідносин. Формування правових засад життєдіяльності інформаційного суспільства передбачає тривалу цілеспрямовану діяльність відповідних інституцій і суб'єктів як щодо організаційних заходів, визначення методології досліджень, так і з наповнення актуалізованим змістом правового простору.

The peculiarity of the information society is to attract a large part of civil society to information resources and the intensification of information exchange between the different actors of information relations. Formation of legal principles of the information society provides life long purposeful activity relevant institutions and actors, both in terms of institutional arrangements, definition of research methodology and updated content to fill the legal space.

Особенностью информационного общества является вовлечение большей части гражданского общества к информационным ресурсам и интенсификация обмена информацией между различными субъектами информационных правоотношений. Формирование правовых основ жизнедеятельности информационного общества предполагает длительную целенаправленную деятельность соответствующих институтов и субъектов как в отношении организационных мероприятий, определения методологии исследований, так и по наполнению актуализированным содержанием правового пространства.

Надійшла 21 квітня 2016 р.

Д. І. ТКАЧ

Університет “КРОК”, м. Київ

ДИПЛОМАТИЧНИЙ ПРОТОКОЛ ТА ЕТИКЕТ (ІЗ ПРАКТИЧНОЇ РОБОТИ ДОСВІДЧЕНОГО ДИПЛОМАТА)

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 49(2), с. 51–55

Дипломатам з багатим досвідом роботи, які працюють у вишах, варто поділитися своїм досвідом, пропустивши його через призму викладацької практики.

В Україні у близько двадцяти вишах є факультети міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій. Звичайно, якість підготовки фахівців-міжнародників у різних університетах відмінна. Це і зрозуміло, бо знайти в нашій країні таку кількість викладачів, — і з відповідним науковим ступенем, і з досвідом дипломатичної роботи, — неможливо. Тому у більшості зазначених вишів викладають люди, які зовсім не бачили, що таке закордонне представництво, як воно функціонує і які завдання виконує.

Тому дипломатам з багатим досвідом роботи, які працюють у вишах, варто поділитися своїм досвідом на сторінках публічних видань, пропустивши досвід через призму викладацької практики.

Автор цих рядків більш ніж двадцять п'ять років пропрацював у дипломатичній службі СРСР та України. За цей період довелося організувати безліч заходів, пов'язаних з дипломатичним протоколом і етикетом, на практиці реалізовувати знання, отримані у Дипломатичній академії МЗС Радянського Союзу. У той час вивчали дисципліну за єдиним підручником Ф. Ф. Молочкова “Дипломатичний протокол і дипломатична практика” [1]. До речі, ця книга була фундаментальною працею про основи радянського протоколу та протокольної практики. У ній розглядалися питання встановлення і підтримання дипломатичних відносин між державами, функції та діяльність дипломатичних

представництв, норми і правила дипломатичного етикету. Завдяки цьому підручнику тисячі радянських дипломатів пізнали секрети дипломатичної служби.

Розбудова української зовнішньополітичної служби потребувала створення власної школи дипломатичного протоколу та етикету. В її основі був видатний український дипломат Георгій Володимирович Чернявський, який більше п'ятнадцяти років керував протокольною підрозділом Адміністрації Президента України.

За роки незалежності в Україні сформувалася науково-викладацька база для опанування студентами дисципліни “Дипломатичний протокол та етикет”. Серед найвідоміших праць авторів, які працюють у цій тематиці, варто виокремити: В. П. Галушко [2], Г. М. Калашник [3], О. П. Кулик [4], В. І. Резніченко [5], О. П. Сагайдак [6], П. Д. Сардачук, Т. І. Шинкаренко [7]. Однак із перелічених авторів лише П. Д. Сардачук має багатий досвід дипломатичної роботи, яким блискуче ділиться у своїй книзі.

Звернемося до класичного визначення дипломатичного протоколу. Українська дипломатична енциклопедія формулює його, як “сукупність загальноприйнятних норм, правил, традицій та умовностей, яких дотримуються уряди, державні установи, відомства закордонних справ, дипломатичні представництва, місії та представництва при міжнародних організаціях, офіційні особи та члени

їх родин у міжнародному спілкуванні з урахуванням місцевої практики” [8, 366].

У зазначеній енциклопедії дається тлумачення дипломатичного етикету, як правила поведінки дипломатів та інших офіційних осіб під час різних дипломатичних заходів. Більшість правил дипломатичного, ділового, світського етикетів тією чи іншою мірою співпадають [9, 455].

З огляду на ці дефініції, стає зрозумілим, чому фахівець, який проходить підготовку на факультеті міжнародних відносин, суспільних комунікацій та регіональних студій, повинен досконало знати всі тонкощі дипломатичного протоколу та етикету.

У результаті навчання студент має опанувати такими компетенціями:

- характеризувати методи та засоби дипломатичної комунікації;
- характеризувати основні види документів і дипломатичного листування;
- описувати специфіку протокольної практики багатосторонньої дипломатії (міжнародних організацій, міжнародних нарад, конференцій, самітів тощо);
- характеризувати основні правила і норми дипломатичного етикету як складових іміджу сучасного дипломата, офіційної особи;
- складати підсумкові документи за результатами проведення дипломатичних бесід;
- моделювати схеми проведення різного роду представницьких заходів;
- розробляти програми візитів;
- моделювати схеми розміщення під час нарад, переговорів, самітів, конференцій, дипломатичних прийомів, у транспортних засобах;
- використовувати отримані знання під час майбутньої роботи за фахом.

Зрозуміло, що більшість студентів-міжнародників не потраплять до Міністерства закордонних справ, але поле для їх працевлаштування в Україні чи за кордоном досить широке. Зокрема, міжнародні департаменти міністерств і відомств, місцевих органів самоврядування, провідних фірм, засоби масової інформації тощо. Саме в цих організаціях їм знадобляться знання дипломатичного протоколу та етикету.

Тим не менше розпочнемо з дипломатії. О. П. Сагайдак дає визначення дипломатії, як “науки про міжнародні відносини і мистецтво ведення переговорів главами держав і урядів та спеціальними органами зовнішніх відносин — МЗС, дипломатичними представництвами; участь дипломатів у визначенні курсу зовнішньої політики та її втілення в життя мирними засобами з метою захисту інтересів держави та її громадян” [6, 62].

Усі функції, пов’язані зі здійсненням зовнішньополітичної діяльності, можливо виконати за допомогою дипломатичного протоколу та етикету. Розглянемо головні з них саме з позиції практичної дипломатичної роботи.

Загальновідомо, що найскладнішою є підготовка й організація самітів глав держав. Україна за часів президентства Л. Д. Кучми досить активно прагнула бути регіональним лідером, і тому на цей час припадає велика кількість різноманітних самітів, ініціатором яких виступав саме Київ.

Розповімо лише про один із них, який довелося готувати. Йдеться про VI саміт президентів країн Центральної і Східної Європи, який пройшов 14–15 травня 1999 р. у м. Львові та став визначною подією у новітній історії України. Лідери восьми держав зосередили увагу на обговоренні теми “Людський вимір Європейської і регіональної інтеграції та його роль у будівництві нової Європи”.

Л. Д. Кучма кілька років прагнув, щоб його прийняли у неформальний клуб президентів країн ЦСЄ. Ще у 1997 р. мені було доручено добитися запрошення президенту України на участь у четвертому саміті, який проходив у м. Любляна. Зустрівся з президентом Словенії М. Кучаном і висловив наше прохання. Пан президент повідомив, що вони, як країна-господар, мають право запросити лише президента однієї країни і вже запросили очільника Італії. Водночас М. Кучан пообіцяв допомогти запросити Л. Д. Кучму на п’ятий саміт у Братиславу в 1998 р.

З Любляни повернувся у Будапешт, де зустрівся з президентом Угорщини А. Гьонцем і звернувся до нього з проханням сприяти запрошенню Л. Д. Кучми на п’ятий саміт.

Угорський президент зголосився допомогти, і Україну запросили у Братиславу, де, своєю чергою, український президент запросив своїх колег на шостий саміт у Львів.

Це і є практичний урок на тему “офіційні контакти дипломатів та дипломатичні бесіди” з курсу дисципліни, яку ми розглядаємо.

Щоб саміт пройшов успішно, потрібно було здійснити величезну протокольно-організаційну роботу. Міністр Б. І. Тарасюк доручив її проводити мені. Розпочав я свою діяльність відрядженням до Львова, і побачене дуже мене вразило. Саміт пропонувалося провести у Будинку науки, який не вміщав і половини делегацій. Жити президентам пропонувалося за містом у котеджному містечку. Причому в одному будинку могли розміститися разом із президентом максимум чотири людини. Частина котеджів була заселена родинами, і їх на період проведення саміту планували виселити. Найцікавіше, що цей план уже практично затвердили в Адміністрації Президента.

Два дні я об’їздив усе місто: дивився будівлі, де можна провести саміт і поселити делегації. Ми зупинилися біля будинку Палацу культури залізничників “Рокс” для проведення головного засідання, а для проживання делегацій підходило лише одне місце — готель “Дністер”. Урочисту вечерю вирішили зробити у дзеркальній залі будинку обласної опери. Головою обласної адміністрації тоді був М. В. Гладій, який спочатку сприйняв мої пропозиції негативно, але після детального пояснення повністю з ними погодився.

Згодом я приїхав у Київ та все розповів Тарасюку, а потім і Чернявському. Георгій Володимирович жив колись у Львові та краще за мене знав це місто. Однак, як людина обережна, сказав, що поїде у Львів сам, усе подивиться, а потім прийме рішення. Так і сталося: після повернення Чернявський повністю прийняв мій план і робота закипіла. Необхідно було відремонтувати готель, літовище, приміщення будинку культури. Львів’яни заправили величезні гроші для ремонту фасадів головних будівель міста, проте їхній план не спрацював.

Президент Л. Д. Кучма затвердив дату проведення саміту, МЗС, своєю чергою, но-

тами повідомило країнам-учасницям, і у відповідь отримали згоду на участь президентів країн ЦСЄ у саміті. Дипломатичним шляхом було уточнено кількість членів делегацій, що дало змогу їх розселити по номерах готелю. Для кожної делегації був визначений кортеж автомобілів, журналісти пересувалися автобусами окремо. Важливим елементом проведення саміту було розміщення за столом переговорів: вибрали варіант згідно з англійським алфавітом, але Кучма сидів на головному місці за столом — посередині.

На саміті забезпечувався синхронний переклад українською та англійською мовами. Кожній делегації була забезпечена кімната для переговорів у будинку Палацу культури залізничників “Рокс”.

14 травня до Львова прибули делегації на чолі з президентами:

- Австрії — Томасом Клестілем;
- Болгарії — Петером Стояновим;
- Румунії — Емілом Константінеску;
- Угорщини — Арпадом Ѓонцем;
- Словенії — Міланом Кучаном;
- Німеччини — Романом Герцогом;
- України — Леонідом Кучмою;
- Польщі — Александром Квасневським.

Саме засідання пройшло організовано, крім цього, відбулися і двосторонні зустрічі президентів. Потім був концерт у Львівській опері та урочиста вечеря у Дзеркальній залі, про яку хочу розповісти окремо.

Важливим елементом оздоблення Дзеркальної зали є дзеркала, розташовані одне навпроти одного для її оптичного розширення. Над дверима і вгорі навпроти них возвеличуються чотири жіночі постаті, що уособлюють Любов, Заздрість, Материнство, Гордість. Над дзеркалами хороший настрій створюють зображення чотирьох пір року: весни, літа, осені, зими.

У двох відсіках Дзеркальної зали знаходимо зображення частин світу, що скупчуються навколо Європи — найцивілізованішої, найпрогресивнішої з них. Європу в образі хлопчика, який мандрує з континенту на континент, нагороджують найкоштовнішими своїми скарбами: Азія — перлами та мистецькими витворами японських і китайських

художників, Африка — алмазом і страусовим пір'ям, Америка — золотом.

Три панно плафону відображують: у центрі — Поезію та Музику і Танець — з одного та іншого боку. Дзеркальна зала відкриває вигляд на проспект Свободи, особливо гарний у вечірній час.

Гості були вражені красою Дзеркальної зали, це був справді європейський рівень. Нікому не потрібно було доводити, що Україна — це Європа. Напроти мене сидів президент Польщі Квасневський і весь час із захопленням коментував красу зали, в якій ми обідали. Львівське керівництво попрацювало на славу — на столах були різноманітні українські страви та напої. Біля кожного гостя були розташовані віньетки з меню урочистого обіду українською та англійською мовами. Зустріч була чудовою. Цей нарис — до розділу з дисципліни ДПЕ — Дипломатичні прийоми.

Наступного дня виникли серйозні проблеми із польською делегацією. Історія поховань орлят бере початок від польсько-української війни 1918–1919 рр. Ідея створення самого пантеону з'явилась на початку грудня 1918 р., але цю роботу над створенням меморіалу перервала війна з армією Будьонного. Відновили їх навесні 1921 р., і втілення проекту тривало майже до 1939 р. На некрополі поховано 2589 осіб.

“Меморіал орлят” був зруйнований радянською владою. У 1956 р. центральний надгробок “Могили невідомого солдата” вивезли до Польщі, а решту знесли бульдозерами в 1971 р.

Відновлення меморіалу почалося на межі 1980-х і 1990-х рр. з ініціативи польського бізнесмена Бобровського з фірми *Energopol*, що працювала тоді у Львові.

Роботи йшли повільно через політичні ускладнення навколо “меморіалу оборонців”. Обурення української сторони викликав напис про “загиблих у боях за Польщу”, а також зображення коронаційного “Меча Щербця” — символу польської військової слави. Зазубрини на мечі, згідно з польською легендою, є слідами удару об Золоті ворота в Києві.

Тож влада Львова вирішила, що два президенти покладуть квіти до пам'ятника на могилі невідомого солдата і тим самим відкриють

весь меморіал. Водночас історичні надписи та символи в інших місцях некрополя поновлені не були. Ситуацію ускладнило і те, що текст, який був викарбуваний на мармуровій плиті пам'ятника, не був узгоджений із поляками, і, як з'ясувалося, написаний неграмотно польською мовою. Керівник польського протоколу повідомив про необхідність замінити плиту на чисту, інакше Квасневський на цвинтар не поїде. За півгодини до покладання ми з міським головою Василем Куйбідою поїхали на цвинтар, де зрозуміли, що нічого зробити вже неможливо. Там вже було близько тридцяти відеокамер і будь-які роботи викликали увагу з боку тележурналістів.

Ситуація була жахливою. Мені передзвонив секретар РНБО В. П. Горбулін, цікавлячись ситуацією, я пояснив. Володимир Павлович доповів, що слід шукати вихід. І вихід знайшовся. Я взяв дві великі корзини з квітами і поставив їх на могилу, і вони повністю закрили текст. Залишилося місце тільки для корзин президентів. Біля могили поставили чотирьох міліціонерів і наказали їм нікого близько не допускати. Все це я доповів Горбуліну, а він Кучмі, той дав добро.

Президенти прибули, поклали спочатку вінки до пам'ятника січовим стрільцям, а потім до могили невідомого польського солдата. Кореспонденти запитували Президента України про назву на могильній плиті, той відповів, що нічого не бачив. З таким самим питанням вони звернулися до Президента Польщі, на що почули: “Що ви не чули, що вам сказав мій український колега?” На цьому інцидент було вичерпано. Вночі плиту замінили на пусту, а вранці підїхало кілька польських телеоператорів і в розпачі, без сенсації повернулися у Польщу.

Головним результатом Львівського саміту було те, що Україну прийняли повноправним членом неформального клубу президентів країн ЦСЄ. Л. Д. Кучма давно прагнув приєднання до цієї спільноти, але вийшло ще краще — українського президента не тільки прийняли до цього клубу, а він став господарем чергового зібрання.

Ще одну важливу деталь хочу підкреслити, без якої успіх проведення цього заходу

був неможливий. Йдеться про ставлення до його проведення львів'ян. Усі, з ким мені довелося співпрацювати, були максимально налаштовані на результат. І голова обласної адміністрації М. В. Гладій, і міський голова В. С. Куйбіда, і прості люди — від будівельника до прибиральниці у готелі прагнули зробити свій внесок у справу гідної підготовки саміту.

Отже, під час підготовки та проведення саміту була здійснена величезна протокольна робота, без якої успіх цього зібрання був би під великим питанням. Усім нам, хто був задіяний у підготовці цього заходу, потрібно було використати теоретичні знання, які ми отримали під час вивчення дисципліни ДПЕ, та практичні навички дипломатичної роботи.

Література

1. Молочков Ф. Ф. Дипломатический протокол и дипломатическая практика / Ф. Ф. Молочков. — М.: Междунар. отношения, 1977. — 248 с.

2. Галушко В. П. Діловий протокол та ведення переговорів: навч. посіб. / В. П. Галушко. — Вінниця, 2002.

3. Калашник Г. М. Вступ до дипломатичного протоколу та ділового етикету: навч. посіб. / Г. М. Калашник. — К., 2007.

4. Сардачук П. Д. Дипломатичне. представництво: організація і форми роботи: навч. посіб. / П. Д. Сардачук, О. П. Кулик. — [2-ге вид.]. — К., 2008.

5. Резніченко В. І. Довідник-практикум офіційного, дипломатичного, ділового протоколу та етикету / В. І. Резніченко (у співавт.). — К., 2003.

6. Сагайдак О. П. Дипломатичний протокол і етикет / О. П. Сагайдак. — [2-ге вид.]. — К., 2006. — 380 с.

7. Шинкаренко Т. І. Дипломатичний протокол та етикет: навч. посіб. / Т. І. Шинкаренко. — К., 2007.

8. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. — К.: Знання України, 2004. — Т. 2.

9. Українська дипломатична енциклопедія: у 2 т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. — К.: Знання України, 2004. — Т. 1.

Розкрито значення дипломатичного протоколу та етикету для дипломатичної роботи і склад компетенцій, якими у результаті вивчення дисципліни ДПЕ має опанувати студент. Аналізується українська практика підготовки самітів на найвищому рівні. На конкретному прикладі окреслено ключові моменти у підготовці таких візитів, а також детально розглянуто роль Головного департаменту Державного Протоколу та Церемоніалу Адміністрації Президента України та МЗС у цій справі.

The value of diplomatic protocol and etiquette for diplomatic work is determined. The composition of competencies that are a result of the discipline PD has a master student is highlighted. Ukrainian practice of summits preparation at the highest level is analyzed, a specific example outlined key points in the preparation of such visits, as well as is considered in detail the role of the Department of State Protocol and Ceremonial Presidential Administration of Ukraine and Ministry of Foreign Affairs in this matter.

Определено значение дипломатического протокола и этикета для дипломатической работы и состав компетенций, которыми в результате изучения дисциплины ДПЭ должен овладеть студент. Анализируется украинская практика подготовки саммитов на высшем уровне, на конкретном примере обозначены ключевые моменты в подготовке таких визитов, а также подробно рассмотрена роль Главного департамента Государственного Протокола и Церемониала Администрации Президента Украины и МИД по этому делу.

Надійшла 5 травня 2016 р.